

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXIII.

Fasc. 15.

NAGYTAMÁS

**Narratív tematika a kortárs amerikai
jogelméletben**

SZEGED

2003

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

LÁSZLÓ BLUTMAN, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB,
JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS MARTONYI,
FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY,
IMRE SZABÓ, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BLUTMAN LÁSZLÓ, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA,
KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS, MARTONYI JÁNOS,
NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF,
SZABÓ IMRE, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Univ.
ISSN 0563-0606 Acta Jur.

„Wherever there is a »constitutive we«, there is an excluded »they«”.¹

A narrativitás jogelméleti tematizálásának a kontinentális jogfilozófiai hagyományba ágyazódó változataitól jelentős mértékben elkülönülnek azok a törekvések, amelyek az Egyesült Államokban az elmúlt húsz évben „narratív jogtudományként” (narrative jurisprudence/narrative scholarship) váltak ismeretessé és az amerikai jogelméleti diskurzus talán legélesebb vitáit kiváltó kísérleteivé.² Míg az előbbieket az elbeszélő szemléletmódot – legáltalánosabban szólva – az emberi megismerés és a kommunikáció narratív természetének premisszájából kiindulva érvényesítik a jogi folyamatok analízisének valamennyi pontján³ – felhasználva ennek során mindazokat a meglátásokat, amelyeket a narratívumokra és a narráció tevékenységére vonatkozóan a filozófia, az etika, az irodalomelmélet, a historiográfia, a pszichológia és általában a kognitív tudományok tettek –, addig az utóbbi megközelítések számára az elbeszélések sokkal inkább, mint a történelem által „elhallgattatott” kisebbségek hangjának megszólaltatása, mint a hagyományosan marginalizált (kirekesztett), elnyomott társadalmi csoportok szempontjainak kifejezésre juttatása és érdekeik érvényesítése válik érdekessé.⁴ Azaz a kontinentális

¹ KIM LANE SCHEPPELE: Foreword: Telling Stories, 87 *Michigan Law Review*, 2073, 1989, 2078. p.

² Tisztában vagyok azzal, hogy a megkülönböztetés nem egészen szerencsés, mert azt látszik sugallni, hogy az amerikai és a kontinentális jogfilozófia mind tematikáját, mind metodológiáját tekintve élesen elválik egymástól. Ez nyilván nem igaz, átfedések sokszorosan kimutathatóak, ugyanakkor a narratíva fogalmának központi tétele az esetek javarészában számottevően különbözik, s így – legalábbis felületes distinkcióként – elfogadhatónak tartok egy efféle elhatárolást is. Hasonló értelemben lásd JAN M. VAN DUNNÉ: Narrative Coherence and Its Function in Judicial Decision Making and Legislation, 44 *The American Journal of Comparative Law*, 473, 1996, 473. p.

³ Ide értve a narrativitás szerepének vizsgálatát a laikus tanúknak az általuk tanúsított tényekről adott beszámolóiban, a jogászok tárgyalótermi tevékenységében, az esküdtszéki és a bírói döntéshozatalban, a szabályértelmezés és a döntés igazolásának tekintetében éppúgy, mint a törvényhozásban és a jogrendszer egészének igazolásában is.

⁴ Az a „kánonvita és kultúrháború”, ami az 1990-es évek első felében tetőzött az Egyesült Államokban, és a narratív jogtudomány kibontakozásának közvetlen kulturális hátterét adja, szintén ezt a problematikát jeleníti meg. Maga a vita az irodalmi kánonok és a kanonizáció folyamatának a természetét problematizálja – különösen ezek hatalmi-politikai aspektusait, s bár egy látszólag egészen praktikus kérdésből indult ki – mit kell tanítani az iskolákban, s elsősorban az egyetemeken? –, szerves része annak a diskurzusnak, ami a nyugati kultúra „ellentmondásosságáról”, az „elnyomó” és a „felszabadító” tendenciák egyidejű jelenlétéről szól. A vitában a kánon irodalomtudományi fogalmának az a két aspektusa kerül szembe egymással, amelyeket leginkább az egyik oldalon az ún. immanens, a másikon azintézményes kanonizációs felfogások reprezentálnak. Az immanens koncepció mintaértékű példája található meg HAROLD BLOOM „A nyugati kánon” c. művében, amely a kánonképződés folyamatát a „hatásiszony” vagy „hatásszorongás” fogalmával ragadja meg, azaz az irodalom olyan belső történéseként határozza meg, amely szerző és szerző, mű és mű közötti ödipális/intertextuális kapcsolatként realizálódik, azaz a kánon olyan, a túlélésért egymással küzdő szövegek közti választás eredménye, amit nem „domináns társadalmi csoportok, oktatási intézmények és kritikai tradíciók” visznek véghez, hanem olyan „későn érkező szerzők, akik úgy érzik, ez vagy az a költő előd szemelte ki őket. A nagy alkotó, mint kánonalapító koncepciója azonban nem magyarázza meg, hogy a kanonizáció

hagyományokhoz képest – nem véletlenül, hisz gyakran éppen azzal szemben – a narratívák kérdésének ideológiai-politikai aspektusai kapnak erőteljesebb megvilágítást, jelentős részben még akkor is, ha nem a jogelméleti beszéd közvetlen tartalmáról van szó, hanem amikor a narratívák az önmagát objektív tudományként megalapozni kívánó jogelmélet diszkurzív nyelvhasználatának metodológiai alternatíváiként jelennek meg. (Ez persze nem jelenti azt, hogy az amerikai jogelmélet narratív álláspontjai ne lennének teoretikusan ugyanazokra a forrásokra hivatkozva megalapozhatóak, mint a kontinentális kutatások. Ha más nem, összekötheti őket Hayden White megállapítása, miszerint „...a narratíva nem egy kód a sok közül, melyet akkor alkalmazunk, ha a tapasztalatot jelentéssel kívánjuk felruházni, hanem egy olyan metakód..., mely biztosítja, hogy a közös valóság természetéről szóló transzkulturális üzenetek szabadon áramolhatnak”,⁵ de az összefüggések ennél konkrétabb megfogalmazásának lehetősége is adott. Az amerikai narratív jogtudomány, mint kritikai jogelmélet érveinek erejét jelentősen növelhetné akár a historiográfia azon tapasztalatainak erőteljesebb hangsúlyozása, amelyek a narratív struktúra és a morális tartalom elválaszthatatlanságára utalnak a történeti elbeszélésekben,⁶ vagy ezek legitimációs funkciójára a jelent illetően,⁷ vagy hatékonynak bizonyulhatna a morális identitás narratív konstruáltságának elméleteit⁸ mozgósítani. A sort lehetne folytatni tovább, azonban úgy tűnik, hogy e jogelméleti „mozgalom” számára a narratívák jogtudomány-kritikai, illetve a tételes jog megváltoztatására irányuló – azaz végső soron politikai – instrumentalizálása fontosabb, mint az elméleti érdeklődés, de persze ez érthető is.) Ennek megfelelően alkalmazott narratíva-fogalmuk szempontjából sem az elbeszélések struktúráltága lesz fontos, mint ahogy az a proppi ihletű⁹ formális narratíva-elemzésekben vagy az archetipikus kritizmus elméleteiben megjelenik, például Nothrop Frye-nál,¹⁰ hanem a – gyakran egyes szám első személyű elbeszélésben – rögzített tapasztalatok hitele és naturális ereje, a narrátor és a hallgató perspektívájának viszonya és ennek alakulása a tapasztalatok feltárásában, valamint a történetmondás

normatív rendszertörténet. Az intézményes felfogás viszont erre az elemre helyezi a hangsúlyt, mondván, hogy kulturális kommunikáció és annak intézményes formái nélkül soha nem is létezett kánon. Az intézményesség szerepének megítélése tekintetében e felfogás hívei között is jelentős eltérések mutatkoznak, de az amerikai jogelmélet narratív tematikája szempontjából elegendő e felfogás azon radikális változtatára rámutatni, ami a „kánonvita” egyik táborának álláspontját is képezi: a kánon mindig valamilyen hatalmi elit konstrukciója és e pozícióját továbbbőrkítő intézménye. Ennek a politikai – közösségi és hatalmi – mozzanatnak az evidenciája fejeződik ki, még ha esetenként túlideologizált és túlteritorizált formában is, abban a vitát a jogelmélet felé is megnyitó koncepcióban, ami a kánont a modern nemzetállamok kulturális infrastruktúrájának elemi intézményeként definiálja, s nem kevésbé abban a felismerésben, hogy egy-egy etnikai vagy nyelvi kisebbség irodalmi szövegkorpuszának a megkonstruálása magában hordja az önállóságra (autonómia), önkormányzatra vonatkozó igényt is, valamint hogy a kisebbségi irodalmi hagyományok feltárása és ellenkánonként, vagy a meglévő kánonba annak a rangján integrálódni kívánó kulturális örökségként való felmutatása nyilvánvalóan az adott kisebbség egyenjogúsításának szinonímája, sőt, nem is képzelhető el másként, mint egy „felszabadító mozgalom” keretében. S bár egy ilyen álláspont elfoglalása teoretikus szempontból és stratégiként is súlyos belső ellentmondásokkal terhes – és ezt nem egyszer e megközelítés alkalmazói maguk is elismerik –, a vita jogelméleti meghosszabbítása tekintetében mégis döntő szerepe van, lévén az érdekelt szerzők javarésze ez a kiindulópontja. A vita részletes elemzéséhez lásd FARKAS ZSOLT: Kánonvita és kultúrháború az Amerikai Egyesült Államokban, In: Most akkor, Filum, Bp., 1998, 5–37. p.

⁵ HAYDEN WHITE: A narrativitás értéke a valóság megjelenítésében. In.: *A történelem terhe*. Osiris, Bp., 1997, 104. p.

⁶ Vö. WHITE: i. m.

⁷ Vö. pl. BRAUN RÓBERT: *Holocaust, elbeszélés, történelem*. Osiris, Bp., 1995, 277–293. p.

⁸ Vö. PAUL RICOEUR: *Soi-même comme un autre*. Seuil, Paris, 1990.

⁹ Vö. VLAGYIMIR PROPP: *A mese morfológiája*. Osiris–Századvég, Bp., 1995.

¹⁰ Vö. NORTROP FRYE: *A kritika anatómiája*. Helikon, Bp., 1998.

szubverzív jellege a jogi diskurzus – minden értelemben – uralkodó beszédmódjához képest. Narratíva és elmesélt történet így szinoním fogalmaknak mutatkoznak e megközelítésekben, s ezért ha téziseik kifejtésére, mint „jogi történetmondásra” utalunk –ahogy ez az irányzat másik bevett elnevezéséből (legal storytelling) is következik –, az talán még pontosabban kifejezi a szóban forgó elképzelések lényegét, mint a „narratív jogelmélet” kategóriája. Azzal együtt, hogy ennek az egységesítő kategóriának a használata önmagában ha nem is megtévesztő, de szükségszerűen pontatlan: mint minden ehhez hasonló általánosító megjelölés – természetjog, pozitívizmus, jog és irodalom stb. –, ez is elfedi az adott „irányzathoz” tartozónak tekintett álláspontok diverzitását és ellentmondásait.¹¹ Az irányzat képviselői nevében – első közös jelentkezésükkor – Richard Delgado megfogalmazott ugyan egy programadó kiáltványt,¹² de mára ez már nyilvánvalóan nem több, mint az eredeti célkitűzések elmélettörténeti dokumentuma; azonos elnevezés alá mostanra rendkívül szerteágazó vizsgálódásokat kell összevonnunk. Amennyiben mégis megpróbáljuk a narratív jogtudomány fogalmát értelmesen használható módon megtartani, úgy meg kell próbálnunk azonosítani a jogelméleti állításoknak egy olyan halmazát, amelyet az irányzat képviselői valószínűleg többé-kevésbé hajlandóak lennének közös kiindulópontokként elfogadni. Az alábbi megállapítások tűnnek a vonatkozó szakirodalomban rendszeresen visszatérőeknek: 1. az emberi megismerésben és gondolkodásban a narratívumoknak kitüntetett szerepük van; 2. ugyanarról az eseményről egymástól különböző és egymással versengő narratívák mondhatók el, s e történetváltozatok az elbeszélők érdekeinek és tapasztalatainak különbözőségeit jelenítik meg; 3. a jogi érvelés és döntéshozatal az esemény-narrációk szelekciójára épül; 4. a jogi érvelésnek ez a szelektivitása egyben a versengő narratívák valamelyikének – vagy azok közül többnek – az elnyomását is jelenti más elbeszélések javára; 5. a leginkább ignorált elbeszélések azok, amelyek alárendelt helyzetű társadalmi csoportok szempontjait tükrözik; 6. a jogi diskurzus tagadja, hogy bizonyos narratívákat privilegizálna másokkal szemben; 7. a jogi döntéshozatal úgy próbál az objektivitás és pártatlanság státuszára szert tenni, hogy absztrakt szabályok és kategóriák mögé elrejtje az emberi tapasztalatoknak azt a különösségét, amit az elbeszélő szemléletmód hangsúlyoz; 8. a jogi absztrakcióknak ez a természete, valamint a döntések konkrét emberi következményeinek és jelentőségének gyakori mellőzése a jog morális igazolását problematikusá teszi/aláássa; 9. a jogi normák autoritásának igazolása azoktól az implicit narratíváktól függ, amelyek az autoritatív döntéshozók akarásával összekapcsolják őket illetve azoktól, amelyek a döntéshozók autoritására adnak magyarázatot; 10. az elbeszélő szemléletmód és konkrét elbeszélések – legyenek akár fiktfvek, akár „valóságosak” – integrálása a jogtudományba hozzájárulhatna a jog morális minőségének javításához, sugalmazott, ám hamis objektivitásának szubverzívójához, valamint a marginalizált társadalmi csoportok szempontjainak érvényesítéséhez. Az ugyanazon „címkével” ellátott jogelméleti álláspontok szükségszerű heterogenitásának közegében tehát ezek a megállapítások képezhetik a narratív jogtudomány magfogalmát.

¹¹ Lásd pl. az irányzat teoretikusaiként számon tartott Farber-Sherry szerzőpáros kritikáját az irányzat egészéről, vagy a „feminista” Robin Westét a szintén elbeszélő szemléletmódot érvényesítő feminista jogtudományról. DANIEL A. FARBER & SUZANNE SHERRY: Telling Stories Out of School: An Essay on Legal Narratives. 35 *Stanford Law Review*, 807, 1993, illetve ROBIN WEST: The Difference in Women's Hedonic Lives: A Phenomenological Critique of Feminist Legal Theory. 3 *Wisconsin Women's Law Journal* 81, 1987.

¹² RICHARD DELGADO: Storytelling for Oppositionists and Others: A Plea for Narrative. 87 *Michigan Law Review*, 2411, 1989.

Az általánosságok szintjén még egy további megjegyzés kívánczik ide: annak a kettősségnek a felmutatása – jelen esetben Guyora Binder és Robert Weisberg nyomán¹³ –, amit a narratív jogelméletek paradoxonjának, vagy kritikusabb szemmel nézve ellentmondásosságának is tekinthetnénk. A jog narratívaként történő meghatározása – a jog mint narratíva trópusa – ugyanis egyszerre látszik olyanként kezelni a narrativitást, mint ami a jog és a jogelmélet immanens sajátossága, ugyanakkor valami azzal definitíve szembenálló is, amennyiben elbeszéléseink – s különösen a jogi tárgyú szépirodalmi narratívák – a humánum olyan „hangján”¹⁴ szólalnak meg, amelyet a jog személytelen eljárásai, a döntéshozók absztrakciói elnémítanak. A narratív jogtudomány ezen egymással szembenő állítások egyidejű hangoztatásának lehetőségét Binder és Weisberg szerint azáltal tarja fenn, hogy a narrativitást olyan lehetőségnek tekinti, amely a jog – gyakran sérelmeket elszenvedni kényszerülő – alanyainak univerzális és természetes eszköze tapasztalataik megformálásában, ugyanakkor a jogi intézményrendszer professzionális résztvevőiben is ott rejlik a jogászai gondolkodásmód racionalitása által elnyomva, de kibonthatóan, és egyfajta „narratív terápia” keretében kibontandóan.¹⁵ Véleményem szerint valamelyest másról van szó, s az ellentmondás látszata után is felesleges nyomoznunk ott, ahol az nincs (találhatunk még eleget máshol). Ennek belátásához mindösszesen annyira van szükség, hogy ne feledkezzünk meg egyrészt a jog praxisának és ideológiájának különbségéről, valamint, hogy válasszuk szét az állítások deskriptív és normatív halmazait. A narratíváknak tulajdonított – és problémátlanul pozitív értéknek tekintett – szenzibilis szubjektivitás a jognak a joguralom eszményében megtestesülő ideológiájával áll szemben, amennyiben viszont elfogadjuk, hogy a jog praxisában ennek az ideológiának konstitutív szerepe van (márpedig van), akkor ez arra világít rá, hogy az elbeszélő mozzanatok tekintetében nem a narratív jogtudomány, hanem maga a jog – bármely eleme – ellentmondásos. Másrészt: a jog inherens narrativitásának állítása deskriptív kijelentés. Míg a narratívák moralitásának – mert végső soron erről van szó – a joggal szembenállóként tételezése már a normatív proposíciók világába vezet, s ezek külön tarthatóak, feloldva így a látszólagos ellentmondást.

A narratív jogtudományt gyakran éri az anti-professzionalizmus és az elméletellenesség vádja – s több esetben nem alaptalanul, amennyiben időnként valóban problematikusnak tűnik a narratívák közvetlen hozzáférhetőségének vagy dekódolatlan humánumnak állítása éppúgy, mint politikai instrumentalizálásuk stratégiái, s valóban inkább a legtágabb értelemben vett populáris és nem a magas kultúra képezi e kísérletek kontextusát –, az átfogó teoretikus megalapozás igénye mégis fellelhető számos szerzőnél, akik a legtágabb összefüggéseket az un. kulturális tanulmányok (cultural studies) elméleteiből vélik levezethetőnek, vagy ennél szűkebb körben, a jog és a humaniorák kapcsolatrend-

¹³ GUYORA BINDER & ROBERT WEISBERG: *Literary Criticisms of Law*. Princeton University Press, Princeton, N.J., 2000, 202–209. p.

¹⁴ Vö. pl. a jog és irodalom néven ismeretes jogelméleti irányzat néhány alkotásával (a kiemelés azért szükséges, mert távolról sem egységes ez az irányzat sem, ráadásul rendkívül gyakori félreértések tárgya): RICHARD H. WEISBERG: *The Failure of the Word*. Yale University Press, New Haven, 1984; PAUL GEWIRTZ: Aeschylus' Law. 101 *Harvard Law Review*, 1043, 1988; JULIUS E. GETMAN: Voices. 66 *Texas Law Review*, 577, 1988.

¹⁵ A szóhasználat nem véletlen, a szóban forgó jogelméleti megközelítések –különösen a feminista irányvonal– sokat köszönhetnek a pszichoanalízis irodalmának, és képviselőik nem egyszer tekintenek saját tevékenységükre úgy, mint ami valamilyen kollektív pszichoterápia része. Vö. pl. CAROL GILLIGAN: *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press, Cambridge, 1982.

szerének kibontására irányuló vizsgálatokból (s ebben az értelemben tekintik többen a narratív jogelméleteket a jog és irodalom irányzat leágazásának.¹⁶) Ez utóbbi mintaértékű példáját találhatjuk meg Robin Westnél,¹⁷ arra irányuló kísérletének keretében, hogy megalapozza a nyugati típusú társadalmakban – persze elsősorban az Egyesült Államokban – fennálló jogi rend és kultúra „humanista”, azaz a humaniórákat segítségül hívó kritikáját. West szerint a humaniórák három irányban nyújthatnak ehhez segítséget: 1. a klasszikus és a kanonikus irodalom – nem is beszélve az irodalom e státuszt még el nem nyert alkotásairól – az emberi természet olyan leírásával szolgál, amely – minden posztmodern elképzeléssel szemben – univerzálisnak nevezhető, s amellyel szembesíthetők a társadalom meghatározó szempontjainak morális vélekedései, töltsenek be azok akár apologetikus funkciót a jog vonatkozásában, vagy irányuljanak éppen annak kritikájára;¹⁸ 2. a narratív jogtudomány révén vizsgálható a történetmondás és –hallgatás jelentősége a jogváltoztatás tekintetében, nevezetesen annak a tervnek a keretében, hogy a jogtörténet hagyományos kirekesztettjei – nők, szegények, faji, nemi, etnikai kisebbségek – számára igazságosabb és emberibb társadalmi világot lehessen teremteni; 3. nemcsak az irodalom olvasható egy adott jogrendre és kultúrára vonatkozó közvetett vagy közvetlen kritikaként, de a konvencionális jogtudományként elmondott narratívák is olvashatók irodalomként, hozzájárulva ezzel a jog és az ahhoz fűződő viszonyunk mélyebb megértéséhez.¹⁹ Jelen esetben a 2. pont az érdekes, amelyben foglalt állítások annak a „kritikai dilemmának” a megoldására irányuló válasz részét képezik, miszerint meg kell teremtenünk a lehetőségét, hogy a fennálló jogrenddel és jogi kultúrával szemben morális kritikát gyakorolhassunk – mintegy első lépésként a tényleges változások megvalósításában –, annak ellenére, hogy ezek jelentős mértékben meghatározzák erkölcsi ítéleteinket, s amely dilemmát sem a jogi pozitívizmus, sem a természetjogtanok, sem a kritikai jog mozgalom elméletei nem voltak képesek megfelelően kezelni.²⁰ Társadalmi létünk narratív praxisai viszont olyan tudásanyaggal szolgálnak – és olyan empátikus készséggel ruháznak fel egyben –, amely morális ítéleteink megfogalmazásának közös referenciapontja lehet. Ha erkölcsi vélekedéseink az emberi természetről kialakított elképzeléseinken alapulnak, amelyeket pedig saját magunk és mások narratív formában rögzített tapasztalatai informálnak, és e tapasztalatok közül a „hatalom” mechanizmusai bizonyosakat rutinszerűen kirekesztenek – torzítva ezáltal morális meggyőződéseinket –, akkor az egyensúly megteremtéséhez az eddig kirekesztettek megszólalásaira, az alárendeltségük tapasztalatát legplasztikusabban megjelenítő elbeszéléseikre kell figyelmünket fordítani. Ez elengedhetetlen feltétele minden olyan igénybejelentésnek, amely a fennálló jogi intézményrendszer kritikájából kiindulva annak megváltoztatására irányul.

Ezt az álláspontot – s minden ehhez hasonló – számtalan kritika érte az amerikai jogi akadémia „jobb” és – ami valamelyest meglepőbb – „bal” oldaláról egyaránt. (Az ellenvetések politikai jellegű kategorizálását nemcsak az egyetemi világ mély átpoliti-

¹⁶ Vö. pl. BINDER és WEISBERG: i. m. 204. p.

¹⁷ ROBIN WEST: *Narrativity, Authority and Law*. The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1993, 1–23. p.

¹⁸ Ennek részletes kifejtéséhez és szemléltetéséhez lásd NAGY TAMÁS: Néhány eljárás: Kafka-olvasatok a jogirodalomban. *Jogelméleti Szemle*, 2001/3, <http://www.extra.hu/jesz>

¹⁹ ROBIN WEST: *Jurisprudence as Narrative: An Aesthetic Interpretation of Modern Legal Theory*. 60 *New York University Law Review*, 145, 1985.

²⁰ Uo: 4–6. p.

zátsága indokolja, de természetes folyománya annak is, hogy itt a jogelmélet – autoritások igazolásának és megkérdőjelezésének problémáiról lévén szó – egyértelműen a politikai beszéd részének mutatkozik, sőt, közvetlen politikai célkitűzések forognak kockán, tartsák ugyan azokat többen teljesen illuzórikusnak²¹ vagy épp ellenkezőleg, már részben megvalósult, konkrét tételes jogi változásokat produkáló, ám alapvetően hamis és veszélyes stratégiáknak.²²) A humanista jogi kriticismussal – amelynek tehát részét képezi a narratív jogtudomány – szembeni, „jobboldalról” érkező kritikák legerőteljesebb megfogalmazásával talán Richard Posner írásai szolgálnak.²³ Posner szerint a humaniorák – s különösen a nyugati irodalom kanonikus narratívái – semmilyen, a jogra vonatkozó/vonatkozatható kritikai álláspont kialakításában nem nyújthatnak érdemi segítséget, mivel 1. ezek a művek a jog autoritását illetően sokkal inkább apologetikusak, mint kritikusak; 2. politikai „propagandává” degradálásuk kifejezetten veszélyes, és mind a jog, mind a humaniorák jobban járnak, ha igyekszünk az utóbbiakat apolitikusként megőrizni; 3. a direkt politikumot és a jog intézményrendszerével szembeni közvetlen kritikai viszonyulást megjelenítő narratívák pedig partikuláris érdekességűek, egyszerűen rossz irodalomnak minősülnek (visszhangozva ezáltal a kánonvitában az esztétikum versus politikai korrektség kérdésében a vitát a politikai-hatalmi vonatkozások tekintetében értéksemlegesnek feltüntetett esztétikum javára eldöntő konzervatív álláspontokat).²⁴

Posner véleménye a narratív jogtudományt illetően különösen lesújtó,²⁵ s kritikája röviden az alábbiakban foglalható össze: az, hogy a jogi narratológia képviselőinek írásai didaktikus célzatúak; önmagában nem volna baj – a világirodalom és a filozófia nem egy jeles alkotása fogalmazódott meg hasonló célzattal –, alapvetően problematikus viszont, hogy ezek a döntően „önéletrajzi” beszámolók eltörölni látszanak a tényszerűen igaz és a fiktív határait, komoly kételyeket ébresztve ezáltal valamennyi állításuk hitelességével kapcsolatban. Olyan műfaji keveredésnek lehetünk a szemtanúi, amely sem erről, sem arról az oldalról nem védhető. Ha jogelméleti szempontból is releváns állításainkat adott esetben saját élményeink tényszerű igazságára, a velünk megtörténtek valódiságára kívánjuk alapozni, akkor elbeszélésünknek – éppúgy, mint egy bírósági eljárásban – bizonyíthatónak kell lennie, ennek a követelménynek pedig a jogi narratológia történetei nem felelnek meg. Ha viszont fiktív – azaz irodalmi jellegű – narratívákról van szó, akkor azoknak olyan esztétikai kvalitással kell rendelkezniük, hogy „katartikus” hatásuk révén képesek legyenek bizonyos meggyőződéseink felülvizsgálatára és megfelelő következtetések levonására indítani bennünket. Posner szerint a jogi narratológusok fikciói – mint pl. Derrick Bell vagy William W. Eskridge elbeszélései – nem érik el ezt a szintet és hatást, minden didaktikai szándékuk ellenére sem: az

²¹ BINDER és WEISBERG: i. m. 208. p.

²² DAVID HYMAN: Lies, Damned Lies, and Narrative. 73 *Indiana Law Journal*, 787, 1998.

²³ RICHARD A. POSNER: *Law and Literature: A Misunderstood Relation*. Harvard University Press, Cambridge, 1998 (2. kiad.)

²⁴ Posner álláspontjának részletes kifejtéséhez, elemzéséhez és kritikájához lásd RICHARD H. WEISBERG: *Entering with a Vengeance: Posner on Law and Literature*. 41 *Stanford Law Review*, 1597, 1989; JOHN D. AYER: „Aliens Are Coming! Drain the Pool!”, 88 *Michigan Law Review*, 1584, 1990; JACK M. BALKIN: *The Domestication of Law and Literature*. 14 *Law & Social Inquiry*, 787, 1989.

²⁵ Ennek kifejtésére lásd RICHARD A. POSNER: *Legal Narratology*, 64 *University of Chicago Law Review*, 737, 1997, illetve *Law and Literature*, 10. fejezet, i. m. 344–377. p. Jellemző, hogy a könyvbe szinte változatlan szöveggel átemelt tanulmány címe menetközben megváltozik, és „Jogi narratológia” helyett „Hazugságok mint igazság? A narratív jogtudomány” lesz a fejezetcím.

előítéletes meggyőződések felszámolásához így nem járulnak hozzá,²⁶ egyébként pedig a létező problémák megoldására vonatkozóan semmilyen elképzelést nem tartalmaznak. A kétféle igazságigény – a tényeké és az esztétikai hatása – egybemosása a jogelméleti diskurzus közegében pedig messzemenően félrevezető lehet, mint azt Posner szemében legkifogásolhatóbb módon Patricia Williams elhíresült Benetton-története példázza, melyben Williams azt meséli el, hogy a karácsonyi vásár idején egy tizenéves fehér bolti eladó miként nem engedte őt be egy new york-i Benetton-üzletbe, miközben odabent még fehér vásárlók háborítatlanul nézgelődtek.²⁷ Túl azon, hogy az önéletrajz mint műfaj köztudomásúlag igencsak kétes forrása bármilyen igazságnak, Williams olyan tényállításokat fogalmaz meg, amelyek nem igazolhatóak, az olvasótól viszont azt várja el, hogy ilyenként fogadja el azokat; az igazolhatóság kérdésének felvetését pedig a történet előadásának módjából fakadó hatás révén kívánja megelőzni, sőt, ez garantálná az előadott tények többletjelentését. A szöveg igényei azonban nem egy ponton ellentmondásosnak tűnnek, különösen ott, ahol éppen az alkalmazott retorikai stratégia teszi kétséggé, hogy valóban úgy történtek-e az események, ahogy Williams elbeszéli. Mindezek alapján arra figyelmeztet Posner, hogy különösen óvatosan kell kezelnünk minden ehhez hasonló nem-konvencionális jogelméleti narratívát.²⁸ De nemcsak az autobiografikus történetek alkalmazása problematikus, mások történeteinek a felhasználása is legalább ilyen veszélyeket rejt magában. Egy másik – radikális feminista- szerző, Catherine MacKinnon pornográfia-ellenes írásai²⁹ kapcsán mondja Posner, hogy: „Mágnesként vonzza prostituáltak, megerőszakoltak, pornómodellek és –színésznők szomorú történeteit. Ha mindezek a történetek igazak is (habár mennyi lehet túlzó közülük? tudja ezt MacKinnon?), reprezentativitásuk kérdése központi jelentőségű annak eldöntésében, hogy mi az – ha egyáltalán bármi –, amit a jognak meg kellene próbálnia tenni az elbeszélt szenvedésekkel kapcsolatban.”³⁰

²⁶ „Azok a holdkóros szélsőségesek, akik tényleg megfosztanak a feketéket állampolgárságuktól, soha nem is hallottak Bellről, soha egyetlen történetet el nem olvasták, s ha mégis, az sem változtathatná meg a véleményüket.” POSNER: i. m. 351. p.

²⁷ „A jelzőcsengők felettébb népszerűek New York-ban, különösen a kisebb üzletek és butikok körében. A város kereskedői sorra szereltették fel ezeket, hogy ily módon csökkentse a gyakori rablások veszélyét: ha az ajtóban feltűnő arc nem tűnik gyanúsának, megnyomják a csengőt és az ajtó kinyílik. Ha viszont igen, az ajtó zárva marad. Mint az előre valószínűsíthető volt, a nemkívánatosság faji meghatározottságként mutatkozott meg....[egy szombat délután] a Sohóban vásárolgattam, és egy kirakatban megláttam egy olyan pulóvert, amelyet az édesanyámnak szerettem volna venni. Az ablaküveghez nyomtam kerek, barna arcmat, ujjamat pedig a csengőre, várva a bebocsátást. Egy keskeny szemű fehér tinédzser, futócipőben, rágógumival a szájában kezdett el vizslatni, jelek után kutatva, amelyeket kiértékelhet, hogy a látottakat összevetesse meglévő társadalmi tudáskészletével. Körülbelül öt másodperc telt el, mire szája megformázta e mondatot: „Zárva vagyunk.”, és rózsaszín gömböt fúj felém a rágógumiból. Szombat volt, Karácsony előtt két héttel, déli egy óra; a boltban fehér emberek, sokan, s úgy tűnt, hogy ők éppen vásárolnak valamit az édesanyjuknak.” PATRICIA WILLIAMS: *The Alchemy of Race and Rights*. Harvard University Press, Cambridge, MA., 1991, 44–45. p.

²⁸ Kiegészítve azzal – s itt a bíró szól Posnerből –, hogy Williams állításai egy létező cég egyik alkalmazottját vádolják jogellenes magatartással. Amennyiben viszont mindez nem igaz, úgy a Benetton számára szolgáltatathatnának kellő alapot jogilag is méltányolható igények megfogalmazásához Williams ellenében. Bár ezzel szemben – és éppen Richard Posner szellemében – fel lehetne hozni, hogy amennyiben egyik félnek *sem* éri meg, hogy a helyzetet tisztázandó eljárást próbáljon kezdeményezni, akkor – legalábbis ami a történet közvetlen jogi relevanciáját illeti – nekünk sincs miért aggódnunk értük. A Benetton soha nem tett lépéseket az ügyben, és Williams sem írt be soha, akárcsak a vásárlók könyvébe sem.

²⁹ Lásd pl. CATHERINE MACKINNON: *Sexual Harrassment of Working Women*. University of Yale Press, New Haven, C.T., 1979

³⁰ POSNER: i. m. 353. p.

Posner szerint ugyanis az „opozicionisták” elbeszélései általában atipikusak, márpedig a kirekesztettség, az elnyomás bármilyen narratívájának jelentősége elsősorban reprezentativitásának függvénye, s ez megintcsak olyan kérdés, amellyel a jogi narratológia híveinek szembe kell nézniük. „Egy olyan nemzet életében, amely több, mint negyedmilliárd emberből áll, minden ocsmány dolog, ami megtörténhet, meg is fog történni”,³¹ s ehhez képest a narratív jogtudomány reakciói „hisztérikusak” és „epizodikusak”, s egy olyan társadalmi és jogi környezetben, amely mind a nők, mind a kisebbségek számára egyre szélesebb körben biztosít mindenki mással egyenlő lehetőségeket és feltételeket, alig többek, mint az önsajnálát dokumentumai. Sőt, e narratíváknak a sztereotípiákkal fennálló bonyolult kölcsönhatása fényében – miszerint sztereotípiák lebontását célozzák meg, miközben maguk is sztereotípiákat alkalmaznak és generálnak – olyanokként tüntetik fel a nőket és a feketéket egyaránt, mint akik nem képesek a „szigorú”, következetes gondolkodásra, csak „érzelmi beszédre”, „tisztá retorikára” – s éppen ezáltal képeznek számukra egy olyan elzárt világot, amely nem más, mint – Posner kifejezésével – „a panaszkodás gettója”.

Ami pedig a bírósági eljárásban megjelenő narratívákat illeti – túl azon, hogy „már így is elég a fiktív történet a jogban”, felek és tanúk gyakran „számító” és „talmi” történetei, amelyek utat találhatnak még fellebbviteli bíróságok ítéleteibe is, mert igaz voltukat hiszékeny esküdtek elfogadják vagy eljárási és stratégiai okokból nem kérdőjelezi meg senki³² –, a narratív jogtudomány propagálójának ezekhez fűződő viszonya legalábbis ellentmondásos, s ez különösen látható az elkövetett bűncselekménynek az áldozatra és családjára gyakorolt hatását a bíróság előtt megjelenítő, ún. *victim impact statement*-ek kérdésére³³ vonatkozó megnyilvánulásaikban. Míg ugyanis a narratív jogtudomány általában minden történet – s különösen a viktimizált és elhallgattatott emberek történeteinek – „meghallgatása” mellett érvel, és elfogadja, hogy a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények vádlottjainak a Supreme Court többször megerősített álláspontjával és a kialakult gyakorlattal egybehangzóan legyen lehetőségük életük történetét vagy annak bármely részletét előadni a bíróság előtt, annak érdekében, hogy akár ezáltal győzzék meg a bíróságot, hogy esetükben a halálbüntetés kiszabása nem indokolt, addig a jogi narratológia több képviselője tiltakozik, hogy ugyanezekben az esetekben az „áldozati beszámoló” is elhangozhasson, mert az hatása révén mindig növelheti a halálbüntetés esélyét, amit viszont elleneznek. Pedig – teszi fel a kérdést Gewirtz is³⁴ – nem szó szerint elnémtott áldozatokról beszélünk itt is? S végül: a bírói döntések narratív elemeit illetően a narratív jogtudomány gyakorta hangoztatott állításával szemben, miszerint a döntések kialakítása során a bíróságok látszólag szenvtelen racionalitása elfedi az emberi történetek fontosságát, s azt, hogy a történetek emberi sorsokon hagynak maradandó nyomokat, Posner kiemeli, hogy a bíróságoknak még az olyan kivételesen nehéz esetekben is, mint amilyen pl. a *Brown v. Board of Education* volt, tudniuk kell, hogy mikor *ne* építsék érvelésüket meghatározott narratívákra.

A *Brown*-döntés egyik visszatérő kritikája, hogy az afro-amerikaiak szenvedéstörténetéről tudomást sem látszik venni, s a döntés indoklása gyakorlatilag társadalomtudo-

³¹ Uo. 349. p.

³² Uo. 352. p.

³³ A kérdés részletes elemzéséhez lásd PAUL GEWIRTZ: *Victims and Voyeurs: Two Narrative Problems at the Criminal Trial*. In: Peter Brooks & Paul Gewirtz (szerk.): *Law's Stories*. Yale University Press, New Haven and London, 1996, 135–161. p.

³⁴ GEWIRTZ: i. m. 143. p.

mányos elemzés. Posner szerint – de ehhez hasonló álláspontot foglal el Sanford Levinson is³⁵ – éppen ez a döntés lényege: azért nem támaszkodik a rabszolgaság narratíváira, mert úgy a déli államok számára még kevésbé lett volna elfogadható,³⁶ s ehhez hasonló szempontokat más döntések megfogalmazása során is figyelembe kell venni.

Nem kevésbé erőteljesek a baloldaliaként számon tartott kritikai jogi mozgalom (critical legal studies) felől érkező kifogások sem.³⁷ Ezek egy része furcsa módon ugyanazt állítja, mint Posner – bár teljesen ellentétes érveléssel –, miszerint az irodalmi kánon darabjai a jogi kánon kritikájához semmilyen belátással nem szolgálhatnak, lévén, hogy ugyanazok a politikai érdekek, moralitás és hierarchia határozzák meg mindkettőt, és mindkettő társadalmi és kulturális alá-és fölérendeltségi viszonyok fenntartására szolgáló eszköz. Ezzel szemben az ellenvetés kettős lehet: egyrészt a kánon apologetikus és konzerváló szerepének állítását nem egy kanonikus darab látványosan cáfolja (s erre utal Richrad Rorty megállapítása is, miszerint ez a gyakran joggal diszkriminatív, rassziztának stb. tartott kultúra „aggódik olyan nagyon önnön rasszizmusa, nemi diszkriminációja és imperialista volta miatt”,³⁸ de mások is kiemelik a kanonikus irodalom „liberációs teljesítményét”³⁹); másrészt épp az ilyen feltételezések okán kell a még nem kanonikus státuszú narratívákat, marginalizált kisebbségek elbeszéléseit is érvényes meglátások forrásaiként legitimálni. További kifogásként merül fel a vád, miszerint a humanista jogi kritizmus naív módon feltételezi az irodalmi és jogi szövegek jelentésének meghatározhatóságát, figyelmen kívül hagyva az irodalom-elmélet – s ennek nyomán a jog és irodalom interdiszciplináris elméletei által is megerősített – ún. „határozatlansági tézisé”,⁴⁰ azaz annak megállapítását, hogy semmilyen szövegnek nincs közvetlenül hozzáférhető, egyedül érvényesként meghatározható jelentése. A szövegimmanens jelentés tagadásával – vagy radikálisabb formájában a jelentés megszüntethetetlen disszeminációjának tézisével – szemben nehéz bármit is felhozni, hacsak nem ezen állítások elfogadásának következményei felől érvelünk.

(Így tesz Stanley Fish-sel folytatott nevezetes vitájában Owen M. Fiss, és így kerül megintcsak furcsa módon vele egy platformra ebben a kérdésben West és Richard Weisberg is.⁴¹) A határozatlansági tézis következetes érvényesítése ugyanis ahhoz vezet,

³⁵ SANFORD LEVINSON: The Rethoric of the Judicial Opinion. In.: BROOKS-GEWIRTZ: i. m. 187–205. pp.

³⁶ Ezt a nézetet fejt ki maga EARL WARREN is: „...a bírói véleményeknek a Brown-ügyben rövideknek kell lenniük, laikusok által is olvashatóknak, nem-retorikusoknak, érzelmenteseknek, és mindenképp felett olyanoknak, amelyek nem vádaskodó természetűek...”, idézi LEVINSON: i. m. 198. p.

³⁷ Lásd pl. MARK TUSHNET: The Degradation of Constitutional Discourse. 81 *Geo. Law Journal*, 251, 1992.

³⁸ RICHARD RORTY: Heidegger, Kundera és Dickens. *Holmi*, 1993/2, 238–252. p.

³⁹ FARKAS ZSOLT: i. m. 29. p., vagy hasonló módon veszi védelmébe a tradicionális kánont e humanista jogi kritizmus egyik legjelesebb képviselője, RICHARD H. WEISBERG: *Poethics and Other Strategies of Law and Literature*. Columbia University Press, New York, 1992.

⁴⁰ Sok könyvtárnyi a szakirodalom, amit ennek alátámasztására és kifejtésére példaként lehet felhozni, de az angolszász jogelméleti diskurzus szempontjából leginkább releváns megjelenését lásd STANLEY FISH: *Is There a Text in this Class?: The Authority of Interpretive Communities*. Harvard University Press, Cambridge, 1980, valamint *Doing What Comes Naturally: Change, Rhetoric and the Practice of Theory in Literary and Legal Studies*. Duke University Press, Durham, N.C., 1989.

⁴¹ A vita dokumentumai: OWEN M. FISS: Objektivitás és értelmezés. In: Szabó Miklós és Varga Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. Bp., 2000, 240–262. p.; STANLEY FISH: Fish vs. Fiss. 36 *Stanford Law Review*, 1325, 1984, továbbá WEST: i. m. 14–16. p., illetve WEISBERG: i. m. 117–123. p. Lényegüket tekintve nagyon hasonló problémák merültek fel a historiográfiában is, amikor is annak a történetírás ismeretelméleti relativizmusát megjelenítő narratológiai iránya a holocaust-tagadó történelmi relativizmussal volt kénytelen szembesülni.

hogy lehetetlen volna a jog fennálló rendszerével szemben bármilyen kritikát megfogalmaznunk. Ha a jog szövegeinek jelentése folyamatosan „elillan”, s ha soha nincs végső instancia, ami meghatározná, hogy a lehetséges jelentések közül melyiket tekintjük „igazinak”, akkor nincs *mit* kritika tárgyává tenni, és amennyiben a valamelyik kiszemelt jelentéssel szembenállóként tételezett – irodalmi, morális, politikai, jogi – narratívák jelentése ugyanilyen természetű, akkor nincs *mivel*. S tovább menve: az indeterminációs meggyőződés bármilyen kulturális vagy társadalmi kritika lehetőségét aláassa, és így indirekt módon a már fennálló hatalmi struktúrákat konzerválja, a jog jelenlegi status quo-ját teszi immunissá a kritikával szemben. A kifogások egy harmadik csoportja ismét a posztmodern szkepticizmusát állítja a jog humanista kritikájával szembe, mondván, hogy az implicit módon – és tévesen – az emberi természet univerzális meghatározhatóságának naív feltételezését foglalja magában, holott az emberi természet „lényegét” valamilyen integratív entitásként megragadni kívánó egyetemes érvényű kijelentések ideje véglegesen lejárt, származtassunk ilyen kijelentéseket akár a humaniorákból, a társadalomtudományokból vagy a filozófiából. Ennek következtében pedig soha nem is tehetünk szert egy olyan perspektívára, amely a társadalom uralkodó – hatalmi – diskurzusrendjétől függetleníthető volna, amely egy másik oldalról ne a kritikusként – és annak a közösségnek, amelynek a tagja – a partikuláris érdekeit jelenítené meg, s amelyből kiindulva így feltétlenül érvényes kritika volna gyakorolható: a kritika, éppúgy, mint a jog, soha nem lehet képes valamilyen érdektelen univerzalizmus vagy objektivitás elérésére. S bár ez megintcsak nehezen vitatható, West szerint a vád visszafelé is fordítható: miközben a szkepticizmus álláspontjai megpróbálnak minden, az emberi természetre vonatkozó esszencialista elképzelést elkerülni, egy olyan emberképet látszanak magukévé tenni, amely képtelennek mutatja az embert bármiféle empátiára, együttérzésre, a másikkal való törődésre,⁴² és illegitimnek tekintenek minden olyan tudást, ami ezekből a kapcsolatokból származik – s ez elfogadhatatlan. (Függetlenül attól, hogy ezek az érvek megállják-e a helyüket védekezésnek úgy gondolom, hogy igazából nincs rájuk szükség. A narratív jogtudomány képviselői bevallottan meghatározott kisebbségek érdekeinek érvényesítését tűzték ki célul, amelynek legitimizálásához éppen elegendő a kirekesztettség, a diszkriminatív megkülönböztetés tapasztalatainak felmutatása. Másrészt tanulságul kell szolgálgon, hogy a kánonvitában a saját meggyőződést kívül és – felülállónak, objektívnak és elfogulatlanak feltüntető retorika jellegzetesen „konzervatív”, azaz kánon és establishment-párti stratégiaként működött.⁴³)

S végül – és ez az ellenvetés már nem általában a „humanista metódusra”, hanem kifejezetten a kisebbségi narratívákat mozgósító megközelítésekre vonatkozik –: éppúgy, ahogy az irodalom kritikai hasznosítása a textuális jelentés naív elképzelésével dolgozik, a narratív jogtudomány a tapasztalat természetének és végső soron a tapasztaló „én”-nek (*self*) a naív fogalmára épít, amennyiben megfelelkezni látszik arról, hogy saját tapasztalataink megértése – nem is beszélve másokéről – sem más, mint szociális konstrukció, s ez igaz egészen addig a szintig lebontva, hogy a „legalább a saját tapasztalatom az enyém” meggyőződése is szociálisan konstruált, s az önmegértés nem jelenítheti meg a *self* tisztán szubjektív tapasztalatát, mert ilyen egyszerűen nem létezik. Valamennyi felvetés közül valóban ez tűnik a legerőteljesebbnek: mélyen egybevág a szociálpszicho-

Vö. HAYDEN WHITE: A történelmi cselekményesítés és az igazság problémája. In.: *A történelem terhe*. Osiris, Bp., 1997, 251–278. p., illetve BRAUN RÓBERT: *Holocaust, történelem, elbeszélés*. Osiris, Bp., 1995.

⁴² WEST: *Narrative, Authority and Law*. lásd 16. sz. jegyzet, 19. p.

⁴³ FARKAS ZSOLT: i. m. 13–14. p.

lógia és a kognitív pszichológia meglátásával,⁴⁴ miszerint nem beszélhetünk többé szubsztanciális „Én”-ről.⁴⁵ S ahogy a pszichológiában az integratív *self* eliminálása azonnal maga után vonja a morális felelősség vállalásának problematikáját, itt is jogosnak tűnik a felvetés, hogy a személyes tapasztalatok morális implikációinak érvényes megfogalmazása mint lehetőség, korántsem egyértelműen adott. Ezzel szemben West sem tud jobbat, mint hogy ismételten a szóban forgó nézetek elfogadásának következményei felől érvel: ha elfogadjuk a szubjektív tapasztalat e kritikáit, akkor bármilyen morális vagy kultúrkritikai álláspont megfogalmazása lehetetlenné válik, s a morális fejlődés lehetőségét is kizárjuk. Ha az individuális élet minősége bármi módon mércéje a morális fejlődésnek, akkor fel kell tételeznünk, hogy az ezeknek az életeknek a minőségéről szóló, s adott esetben fájdalmas „tapasztalatokat” megjelenítő beszámolókat kezelhetjük olyanokként, amelyek releváns következtetések levonásának alapjai lehetnek, minden mégoly megalapozott ismeretelméleti és morális szkepticizmushoz képest is. Ellenkező esetben minden kritikai gyakorlatot egy olyan végtelen regressziós folyamat semlegesít, amelyben a „szociálisan konstruált” és végső fokon „érdekmeghatározott” „szubjektív tapasztalatok” a jelentések szociális konstruálásának eljárásaival szembeállíthatatlanok lesznek, s ez nem sok jót jelent a rabszolgák, a kirekesztettek, a kismizmizettek, a megerőszakoltak, a bántalmazottak lehetőségeire nézve.

Merthogy konkrétan – mint az már az eddigiekből nyilvánvalóan kiderülhetett – rólu-k van szó: azokról, akik a jogi diskurzus tradicionális „mi”-„ők” struktúrájában⁴⁶ az utóbbi kategóriába, a kívülrőlők/kinnrekedtek – az *outsiderek* – közé tartoznak. A „mi”-„ők” szerveződés rendkívül változatos formában van jelen a jog diskurzusrendjében a tényleges társadalmi működés és az elméleti reflexió szintjén egyaránt, és korántsem azonos jelentésekkel. Jelen esetben ez a megkülönböztetés határozottan nem a tudományos nyelvhasználat leginkább értéksemlegesnek tekinthető többes szám első személyére, mint egyszerű narratív konvencióra utal,⁴⁷ és nem is a testületi – pl. a Supreme Court által hozott – döntések szövegeiben gyakran felbukkanó „mi”-re, ami szintén egyfajta „személytelen” többes számként működik.⁴⁸ Szintén nem azonos azzal – bár itt a különböző jelentések már nem függetlenek egymástól –, ahogy a „mi” a Függelenségi Nyilatkozatban vagy az Alkotmányban megjelenik, amikor már konstitutív szerepet tölt be egy politikai és jogi közösség önmeghatározásában és megalapozásában, szükségszerűen elkülönítve/megkülönböztetve a közösség tagjait „másoktól”. Ettől a pillanattól kezdve azonban a jog élete – egy fennálló és működő jogrendszer – számára is „strukturális veszélyként” jelentkezik a megkülönböztetés, mint arra már Karl Llewellyn megjegyzése is figyelmeztet: „Sehol máshol, mint épp a jogban nem kell

⁴⁴ A vonatkozó álláspontok összefoglalásához lásd PLÉH CSABA: A narratívumok mint a pszichológiai koherenciateremtés eszközei. *Holmi*, 1996/2. sz., 265–282. p., illetve *Az elbeszélő történelem a pszichológiában*. <http://www.staff.u-szeged.hu/~pleh/magyar/cikkok/elbesz.html>

⁴⁵ Vö. pl. DANIEL DENNETT: *The Self as a Center of Narrative Gravity*. In.: F. Kessel, P. Cole & D. Johnson (szerk.): *Self and Consciousness: Multiple Perspectives*. Hillsdale, N.J., Erlbaum, 1992.

⁴⁶ Vö. SCHEPPELE: i. m. 2077–2084. p.

⁴⁷ Bár ennek a többes szám első személynek a használata is értelmezhető olyan beszédaktusként, amelynek meghatározott többletjelentése és – funkciója van a tudományos beszédben. Lásd ROM HARRÉ: *Some Narrative Conventions of Scientific Discourse*. In.: Christopher Nash (szerk.): *Narrative in Culture*. Routledge, London and New York, 1994, 81–101. p.

⁴⁸ Bár ez a „személytelenség” is lehet egy jogrendszer sajátos jellemzője, ahogy az pl. a francia Kasszációs Bíróság tevékenységében megjelenik. Vö. NEIL D. MACCORMICK & ROBERTS SUMMERS (szerk.): *Interpreting Statutes*. Dartmouth, Aldershot, 1991.

annyira felvértéznünk magunkat ... az etnocentrikus vagy kronocentrikus sznobériával – saját törzsünk és saját időnk önteltségével – szemben: *Mi* vagyunk a görögök, *mindenki más* barbár.”⁴⁹ Ezzel együtt a „mi”–„ők” különbségtevés állandó eleme a jog jelenséglágának, folyamatosan látható vagy láthatatlan határokat húzva azok közé, akik beleegyezéseik konszenzusa révén legitimálnak egy jogrendet illetve akik nem részei e konszenzusnak, azok közé, akik „beszélnek” a jog nyelvét, mint a jogász professzió képviselői illetve akik számára az mindig is idegen és érthetetlen marad, és így tovább. A narratív jogtudomány számára ennek a megkülönböztetésnek egy további dimenziója, egy másik határmegvonás a fontos: a szakadék, ami azon történetek között keletkezett, amelyek utat találnak a jogba és azok között, amelyek nem. Vannak történetek, meghozza igaz történetek – amennyiben az igazság kritériuma, Erving Goffman meghatározásával⁵⁰ az, hogy igaznak higgye, aki mondja –, amelyeket hivatalosan elfogadnak, megerősítenek, a jog tényeivé tesznek a jogalkotásban és a jogalkalmazásban egyaránt; és vannak történetek, amelyeket hivatalosan elutasítanak, megkérdőjeleznek vagy amelyeket egyáltalán meg sem hallanak.

A történetek első csoportjának mondói lesznek a „mi” részesei, a bentlévők, akiknek történetváltozatai a tényszerűség rangjára emelkednek, míg a második csoport elbeszélői – s egyben gyakran főszereplői – lesznek azok az „ők”, akik egy olyan jogi realitásban kénytelenek találni magukat, amely nem illeszkedik a tapasztalataikhoz – legyen szó egyes emberek egyes tapasztalatairól konkrét ügyekben, vagy személyek egy egész csoportjának tapasztalatairól,⁵¹ akár az egész jogrendszer fennállásának és igazolhatóságának kontextusában. Az, hogy „ugyanazokról” az eseményekről adott beszámolóink *teremtésükénél fogva* milyen jelentős mértékben tudnak különbözni egymástól, anélkül, hogy kétségbe kellene vonnunk bármelyik leírás „igazságát”, ma már közhely. A jelenleg megragadásának – számos más fogalom mellett – alkalmas módja lehet azt mondani, hogy „érzékelési törésvonalak”⁵² húzódnak végig valamennyi közösség életének (még egy látszólag stabil, az alapvető intézményi struktúrákban és eljárásokban egymással konszenzusra jutó tagokból álló közösségének is) a felszíne alatt, amelyek – folytatva a geológiai metaforát – még akkor is magukban hordozzák a „földrengések” veszélyét, ha megvalósulhatna pl. Rawls utópiája.⁵³ A narratív jogtudomány a kortárs amerikai jogi kultúra említett törésvonalainak feltérképezésére tesz kísérletet, azokra, amelyek külön-

⁴⁹ KARL LLEWELLYN: *The Bramble Bush*. Oceana, New York, 1930, 44. p.

⁵⁰ Goffman megmutatta, hogy az a keret, amelyet a körülöttünk zajló események értelmezésére használunk, miként határozza meg, hogy mit hiszünk valóságosnak, s miként lesz így a szociális valóság része. Olyan események, amelyek normálisaknak és maguktól értetődőnek tűnnek az egyik keretben, bizarrak és megmagyarázhatatlannak lesznek egy másikban. ERVING GOFFMAN: *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Harper and Row, New York, 1974.

⁵¹ Vö. pl. Milner Ball elemzését arról, hogy az amerikai köztársaság létrejötte az amerikai indiánok verziójában mennyire más történet vagy Jack M. Balkinét arról, hogy a polgárháború Észak és Dél szempontjait összeegyeztető narratívája – az, amelyik e háborút testvérek tragikus és fenséges történetévé nemesíti, amelyben az északiak mint szabadságharcosok, a déliek mint a katonai bátorság megtestesítői jelennek meg, s amely történet így mindkét fél számára lehetőséget ad arra, hogy elfogadják, sőt ünnepeljék a háború végkimenetelét – mennyire nem vetett számot egy egész nép alávetettségének, rabszolgaságának emlékével, s hogy ez mennyire súlyos problémaként jelentkezik az etnikai feszültségek pillanataiban. MILNER BALL: *Stories of Origin and Constitutional Possibilities*. 87 *Michigan Law Review*, 2280, 1989, illetve JACK M. BALKIN: *Cultural Software*. Yale University Press, New Haven & London, 1988, 204. p.

⁵² A fogalom részletesebb kifejtésére lásd KIM LANE SCHEPPELE: *The Re-vision of Rape Law*. 54 *University of Chicago Law Review*, 1095, 1987, 1108–13. p.

⁵³ Vö. JOHN RAWLS: *Az igazságosság elmélete*. Osiris, Bp., 1997.

böző társadalmi csoportokat választanak el egymástól: fehéreket és feketéket vagy spanyolajkuákat, jómódúakat és szegényeket, férfiakat és nőket, jogászokat és laikusokat – a „mi” és az „ők” csoportjait. E jogi kultúra „mi”-je természetesen azoknak a történeteiből látszik konstruálódni, akik fehérek és jómódúak és férfiak és jogászok, a narratív jogtudomány viszont megpróbálja felfedni azokat a mechanizmusokat – a rasszizmus, a nemi előítéletesség, az intolerancia direkt aktusain túl –, amelyek az utóbbiakhoz képest szubtilis, nehezen észrevehető és még nehezebben megváltoztatható módon zárják ki és próbálják érvényteleníteni a kisebbségi narratívákat és szempontjaikat.

A narratív jogtudománynak a kortárs jogelméleti irányzatokhoz fűződő viszonyára már az eddig szóba hozott kritikai megjegyzések is rávilágítanak: láthatóan a legélesebb ellentétek a jog gazdasági elméletének vonatkozásában állnak fenn, ám hasonló léptékű a távolság a klasszikus liberális legalizmus híveinek elgondolásaihoz képest is. Valamegyest meglepő ugyanakkor, hogy a „másik oldalt” képviselő, a politikai nézetrendszerrel illetően rokon kritikai jogi mozgalom is komoly támadásokat indított a narratív jogtudománnyal szemben, amelyet továbbá sok minden látszik elválasztani a jog posztmodern és/vagy dekonstrukcionista elképzeléseitől is (bár ez esetben a határok gyakran elmosódnak, tisztázatlanok a frontvonalak: a politikai beállítottság és a teoretikus források átfedései okán egyaránt, ráadásul mi másnak tekinthető a narratív jogtudomány tevékenysége, ha nem az amerikai jogi kultúra egyfajta dekonstrukciójának). Azok a jogelméleti irányzatok, amelyekkel viszont úgymond a „családi hasonlóság” viszonya kifejezetten megállapítható: a jog legutóbbi időkben kibontakozó kulturális kritizmusa (*cultural criticism of law*⁵⁴ vagy *cultural studies of law*⁵⁵), a jog és a humaniorák kapcsolatának feltárását megcélzó megközelítések (*law and humanities*), valamint a jog és irodalom irányzat. S végül: létezik két olyan jogelméleti álláspont, amelyekkel kifejezetten azonosítani szokták a narratív jogtudományt: a feminista jogelmélet és az ún. *critical race theory*, azaz a faji tudatosság jogelmélete. (Ami az elnevezéseket illeti: a magyar jogelméleti irodalomban a „critical race theory”-nek még nincs általánosan bevett megjelölése; felbukkan ugyan „faji jogelmélet” néven, ez azonban számomra az irányzat lényegéhez képest éppen ellentétes irányba mozgó asszociációkkal terhes, ezért inkább a „faji tudatosság jogelmélete” kifejezést javasolnám, átfogó elnevezésként pedig – s ez így utalhatna a feminista jogelméletre is – a „kisebbségi tudatosság jogelméletei” terminust. A továbbiakban én ezeket a megjelöléseket fogom alkalmazni.)

A narratív jogtudomány tehát döntően e két jogelméleti irányzat, a faji tudatosság jogelméletének és a feminista jogelméletnek a keretei között bontakozott ki, és mindkettő elhelyezhető annak a jelenségnek a kontextusában, amelyre mint a multikulturalizmus térhódítására szokás utalni, s amelynek hátterében végső soron az a demográfiai tény áll, hogy az Egyesült Államok népessége multikulturális. A multikulturalizmus térhódításának – s ennek keretében az említett jogelméleti irányzatok felemelkedésének – okaiként pedig első ránézésre – Farkas Zsolttal egyetértve⁵⁶ – egyrészt azt jelölhetnénk meg, hogy a felsőoktatás tömegessé válásával a különféle kisebbségek s azok kultúráinak egyre erőteljesebb jelenléte figyelhető meg az egyetemeken, másrészt pedig azt, hogy az itt

⁵⁴ Vö. BINDER-WEISBERG: i. m. 462–539. p.

⁵⁵ Lásd pl. a *Yale Journal of Law & the Humanities* 2001/1-es különszámának írásait, és különösen AUSTIN SARAT & JONATHAN SIMON: *Beyond Legal Realism? Cultural Analysis, Cultural Studies and the Situation of Legal Scholarship*. 13 *Yale Journal of Law & Humanities*, 3, 2001; NAOMI MEZEY: *Law as Culture*. uo. 35–68. p.; illetve PETER BROOKS: *Law, Therapy, Culture*. uo. 227–240. p.

⁵⁶ Vö. FARKAS ZSOLT: i. m. 9. p.

dolgozók többségét annak a nemzedéknek a tagjai teszik ki, amely a hatvanas évek diákmozgalmának – és emberi jogi mozgalmának – bázisát képezte, amelyek képviselői baloldali indíttatású egalitarianizmusukat ma már a katedráról adják tovább. Ez azonban a jog esetében nem volna teljesen helytálló helyzetleírás, a jogi szféra viszonyai ehhez képest ismételten specifikusak. Az első tényezővel kapcsolatban többen érzékletesen mutatják be,⁵⁷ hogy már e szféra „bemeneti oldalán”, a joghallgatóvá válás tekintetében az Amerikai Bar Szövetség (American Bar Association, a továbbiakban: ABA) deklarált szándékaival ellentétben miként nehezíti meg a különböző kisebbségek, de különösen a feketék számára, hogy a jogászai professzió tagjai lehessenek, s hogy mindennek az igazságszolgáltatás egésze tekintetében milyen továbbgyűrűző hatásai vannak, tulajdonképpen megerősítve Tocqueville azon megjegyzését, miszerint az arisztokrácia uralja a jogászságot⁵⁸ – 160 évvel azután is, hogy ez a megjegyzés megszületett. Az Egyesült Államok jogászságának mindössze 4 %-a afro-amerikai származású, míg egész lakosságának tekintetében ez az arány 13 %.⁵⁹ Olyan helyzetről van szó, amelyen célkitűzései szerint az ABA is változtatni kíván, sőt, központi prioritásként határozza meg a kisebbségi hallgatók számának növelését a jogi karokon, miként a jogászai szakma faji és etnikai diverzitásának megteremtését is.⁶⁰ Ezekkel a célkitűzésekkel szemben az említett szerzők véleménye szerint viszont éppen maga az ABA állít gyakran ledönthetetlen akadályokat a kisebbségek tagjainak jogásszá válása elé, egyrészt az önálló jogászai praxis folytatásához szükséges Bar-vizsga rendszerének működtetése révén, másrészt pedig az egyetemek jogi karaival szemben támasztott akkreditációs követelmények rendkívül aprólékosan kidolgozott szisztémájának fenntartásán és az akkreditációs döntések meghozatalán keresztül. Az akkreditációs rendszer – amelyet eredetileg kifejezetten a felső-középosztálybeli fehér társadalmi elit jogászai pozícióinak megóvása érdekében hoztak létre a XX. század első felében – közvetlen jelentősége abban mutatkozik meg, hogy a legtöbb állam azzal a történelmi hagyománnyal szemben, amelynek értelmében a jogászai szakma gyakorlásához egyetemi végzettségre nem volt szükség, ma már e praxis folytatásának előfeltételeként határozza meg az ABA által akkreditált jogi egyetemről származó diplomát. A szisztéma diszkriminatív jellege – azzal együtt, hogy itt kifejezetten a rendszer „rasszizmusáról” van szó, és nem az ABA vezetőinek személyes meggyőződéseiről – két tekintetben is megnyilvánul: egyrészt az oktatás színvonalának, a jogászképzés minőségének védelmét megfogalmazó ideológiával alátámasztott követelmények akadémiai-tudományos dimenziójában, másrészt pénzügyi vonatkozásokban is. Az akadémiai mércék terén alapvetően három követelménynek kell teljesülnie ahhoz, hogy egy egyetemet az ABA akkreditáljon: 1. hallgatóinak megfelelő pontszámot kell elérniük annak a tesztnek (Law School Aptitude Test, a továbbiakban: LSAT) a

⁵⁷ Pl. GEORGE B. SHEPHERD: No African-American Lawyers Allowed: The Inefficient Racism of the ABA's Accreditation of Law Schools. 53 *Journal of Legal Education*, 103, 2003; LINDA F. WIGHTMAN: The Threat to Diversity in Legal Education: An Empirical Analysis of the Consequences of Abandoning Race as a Factor in Law School Admission Decisions. 72 *New York University Law Review*, 1, 1997; GEORGE B. SHEPHERD & WILLIAM G. SHEPHERD: Scholarly Restraints? ABA Accreditation and Legal Education. 19 *Cardozo Law Review*, 2191, 1998.

⁵⁸ ALEXIS DE TOCQUEVILLE: *A demokrácia Amerikában*. Európa, Bp., 1993.

⁵⁹ Az adatokat idézi SHEPHERD: i. m., végső források pedig: *Commission on Racial and Ethnic Diversity in the Profession. American Bar Association, Miles to Go: Progress of Minorities in the Legal Profession*. Chicago, 2000.

⁶⁰ *American Bar Association Resources Guide: Programs to Advance Racial and Ethnic Diversity in the Legal Profession*. <http://www.abanet/leadership/recmenu.html>

megírása során, amely a beiratkozás feltétele; 2. megfelelő előzetes iskolai – ún. undergraduate – teljesítménnyel kell rendelkezniük; 3. az egyetem végzett hallgatóinak meghatározott arányban kell teljesíteniük az ún. Bar-vizsgát. Mindhárom szempont érvényesítése a kisebbségi származású jelentkezők aránytalanul magas százalékának a jogászképzésből való kizárásához vezet, illetve rendkívül megnehezíti az elvileg ezeknek a hallgatóknak a képzését felvállaló egyetemek akkreditációját. (Példák: az 1999-2000-es évre vonatkozó adatok szerint a fehér diákok LSAT-pontszáma átlagosan 152, a fekete diákoké 142, az ABA által akkreditációs határként megjelölt pontszám 143; a kisebbségi hallgatók undergraduate-teljesítménye is általában rosszabb, mint fehér társaiké, és a Bar-vizsgát is lényegesen kisebb arányban teljesítik első nekifutásra: California államban például 2000-ben 71/36 volt a sikeres vizsgák százalékaránya a fehér jelöltek javára, de hasonló számokat mutatnak a megelőző két évtized adatai,⁶¹ és számos más állam kimutatásai is – kivéve azokat, amelyekben a jelöltek általában túlnyomó többségükben teljesítik elsőre a vizsgát.) Mindezek együttesen azt eredményezik, hogy döntően a kisebbségi hallgatók számára megnyitandó vagy a már ilyenként számon tartott egyetemek olyan helyzetbe kerülnek, amelyre leginkább a 22-es csapdája kifejezés illik: az akkreditáció megszerzéséhez e követelményeket ugyanis előzetesen kell teljesíteni, amíg azonban egy egyetem nem akkreditáltatott, addig még a jobb mutatókkal⁶² rendelkező kisebbségi származású diákok sem fogják ezeket a jogi karokat választani, hiszen diplomájuk a piacon jóval értéktelenebbnek bizonyulna. Ami az akkreditációs követelmények pénzügyi vonzatait és következményeit illeti: az ABA követelményeinek teljesítése olyan költségeket ró az egyetemekre, amelyek évenként és hallgatónként 4000 dollárral több forrást igényelnek az akkreditált iskolák költségvetésében, s ennek hatása közvetlenül a fizetendő tandíjak összegének meghatározásában jelentkezik: egyéb kapcsolódó költségeket is hozzászámítva a jogásszá válás ma kb. 200.000 dollárba kerül az Egyesült Államokban.⁶³ A kisebbségi családokból származó diákok számára – azokról nem is beszélve, akiket a költségek már a jelentkezéstől is elriasztanak – ez ismét megkülönböztetetten hátrányos, lévén e családok átlagos jövedelme lényegesen alacsonyabb, mint a fehér családoké.⁶⁴ Mindezek következtében a kisebbségi közösségek tagjai számára a jogásszá válás esélyei számottevően alacsonyabbak, ami nemcsak egy afro-amerikai, hispanó stb. középosztály kialakulását nehezíti meg, de konkrétan a jogi szféra működése tekintetében is számos negatív következménnyel jár e kisebbségekre nézve: a tipikusan nem elit egyetemeken szerzett diplomáik okán a kisebbségi származású jogászok kereseti és karrier-lehetőségei jóval szerényebbek (pl. a 250 legnagyobb ügyvédi irodában mindössze 1 százaléknyi afro-amerikai jogász van partneri státuszban); s ez erőteljesen kihat az adott közösség politikai érdekérvényesítő képességére is (nemcsak a

⁶¹ State Bar of California, Bar Admissions, Examination Results/Statistics. <http://www.calbar.org/admissions/examresults.htm>

⁶² A jobb mutatók nem feltétlenül jelentenek jobb képességeket is, a vonatkozó szakirodalom többszörösen rámutatott, hogy ezek a mércék nem adekvát jelzői sem a képességeknek, sem a jogász pályára való alkalmasságnak. Vö. pl. WIGHTMAN: i.m., DEBORAH J. MERRITT: *Raising the Bar: A Social Science Critique of Recent Increases to Passing Scores on the Bar Exam*. 69 *University Cincinnati Law Review*, 929, 2001; DOLORES J. BLONDE: *The Impact of Law School Admission Criteria: Evaluating the Broad-Based Admission Policy at the University of Windsor Faculty of Law*. 61 *Sask. Law Review*, 529, 1998.

⁶³ Vö. SHEPHERD: i. m. 105. p., illetve 131–134. p.

⁶⁴ 1997-ben egy fehér amerikai család átlagos bevétele 46.754 dollár volt, míg az afro-amerikai családok esetében ez az összeg 28.607 dollár, azaz az előző 60 %-a, a spanyol anyanyelvűek – hispanók – esetében pedig 28.142 dollár volt.

törvényhozás tagjait, a bírakat is választják az Egyesült Államokban); ily módon a kisebbségek alulreprezentáltak a bírói karban is, ami olyan anomáliákhoz vezethet, mint Georgia állam esete, ahol a népesség 27 %-a fekete, a bírói karnak viszont mindössze 6 %-a;⁶⁵ s végül: a kisebbségi közösségek tagjainak joghoz jutási esélyei jelentős mértékben megnehezülnek, mivel az ABA követelmény-rendszerére visszavezethetően 40 százaléknival drágább jogászai szolgáltatások az alacsonyabb jövedelmű családok számára gyakran megfizethetetlenek.

Ezen a helyzeten sem a pozitív diszkrimináció – *affirmative action* – intézménye, sem a hallgatói kölcsönök rendszere nem változtat érdemben. Pozitív diszkrimináció alkalmazása nélkül az akkreditációs kritériumok érvényesítése például a jogi egyetemekre jelentkező afro-amerikaiak 78 %-át rekesztené ki a képzésből, szemben a fehér jelentkezők 25 %-ával, de a pozitív megkülönböztetés segítségével ellenére is a kinnrekedtek aránya még mindig 54 % (ráadásul az *affirmative action* intézményét is több támadás érte az elmúlt években, tehát előfordulhat, hogy ennek balanszírozó hatása is gyengül.) A hallgatói kölcsönök felvétele sem igazi kiút a kisebbségi hallgatók számára, mivel ezt csak olyan állások későbbi megszerzésének reményében engedhetnék meg maguknak, amelyek javadalmazása elegendő a törlesztő-részletek visszafizetéséhez. Erre azonban a kisebbségi származású diákok túlnyomó többségének nemigen van esélye, tekintetbe véve egyrészt átlagosan gyengébb teljesítményüket, másrészt a hozzáférhető akkreditált iskolák rossz pozícióit az egyetem rangsorában, ami az amerikai jogélet elitizmusának folyamánként a végzett jogászok lehetőségeit eleve nagy mértékben behatárolja. Mindezek alapján juthat pl. Shepherd arra a következtetésre, hogy „ma egy feketének nehezebb egy jogi egyetemre bejutnia, mint volt 1920-ban, mielőtt a polgárjogi mozgalmak felszámolták volna a direkt faji megkülönböztetést”.⁶⁶ Amennyiben tehát a kisebbségi tudatosság jogelméleteinek narratív jogtudományként való kibontakozását a multikulturalizmus térhódításának kontextusában helyezjük el, és a jelenség egyik okaként a kisebbségi kultúráknak az egyre erősödő egyetemi jelenlétét jelöljük meg, azt kell látnunk, hogy más szférákkal ellentétben a jog esetében a helyzet pont fordítottnak tűnik, és épp e kultúra képviselőinek az ABA által akkreditált jogi karokon szembetűnő hiánya az, amire a faji tudatosság jogelméleti törekvései részben visszavezethetőek. (A helyzet – finoman szólva – különös ironiáját mutatja az, ha tekintetbe vesszük, hogy a feketék egyenjogúsításért folytatott küzdelem szimbolikus döntése, a *Brown v. Board of Education*⁶⁷ épp az oktatás deszegregációját kívánta megteremteni.)

A multikulturalizmus térhódításának másik fő okaként megjelölt tényező – miszerint az egyetemi oktatók zömét a hatvanas évek „mozgalmi” nemzedékének tagjai teszik ki, s e mozgalmak eszméit hirdetik a katedrákról – tekintetében a jog szférája a '80-as, '90-es évek fordulóján megintcsak sajátos képet mutat mind a kisebbségi származású oktatók számát és százalékarányát,⁶⁸ mind – legalábbis a feltörekvően lévő kisebbségi jogelmé-

⁶⁵ Az esetek 95 %-át pedig bírák döntenek el. Az esküdtszék ugyan emblematikus intézménye az amerikai jogrendszernek, s ha feltételezzük is, hogy az esküdttálasztás rendszere megfelelően működik és ez biztosítja a kisebbségek reprezentatív jelenlétét az eljárásban, az összképen ez nem változtat lényegesen, mivel tehát összesen 5 százaléknyi ügy kerül az esküdtek elé.

⁶⁶ SHEPHERD: i. m. 105. p.

⁶⁷ 347 U.S. 483 (1954).

⁶⁸ Ami a számokat illeti: a '80-as években számos felmérés készült a kisebbségi származású oktatók jogi kari jelenlétére vonatkozóan. Ezek fényében egy tipikus jogi egyetem oktatói gárdája átlagosan 31 főből áll, s ezek közül legfeljebb 1 volt valamely kisebbség tagja, az *affirmative action* és a már akkor meghirdetett reformok ellenére. Utólag visszatekintve látható, hogy a '90-es évek első felében megindulnak bizonyos

letek szerint feltétlenül – a *mainstream*, a „fehér” jogtudomány⁶⁹ (baloldali vagy sem) egalitarianizmusát illetően.

változások, de továbbra is jellemző marad, hogy a hagyományosan magas presztízsű tantárgyak oktatásába nők és egyéb kisebbségi jogtudósok (minority scholars) még mindig igen csekély számban kapcsolódnak be, és általában alacsonyabb oktatói pozícióban, mint fehér kollégáik, valamint statisztikailag is szignifikáns mértékben kevesebbek számára adatik meg egyetemi állásuk véglegesítése (tenure). Vö. RICHARD H. CHUSED: The Hiring and Retention of Minorities and Women on American Law School Faculties. 173 *N. Penn. L. Rev.*, 537, 1988; RICHARD DELGADO: Approach-Avoidance in Law School Hiring: Is the Law a WASP?, 34 *St. Louis U.L.J.* 631, 1989; RICHARD DELGADO & DERRICK BELL: Minority Law Professors' Lives, The Bell Delgado Survey, 24 *Harv. C.R.-C.L.L. Rev.* 349, 1989; DEBORAH J. MERRITT & BARBARA F. RESKIN: The Double Minority: Empirical Evidence of a Double Standard in Law School Hiring of Minority Women, 65 *S. Cal. L. Rev.* 2299, 1992; DEBORAH J. MERRITT & BARBARA F. RESKIN: Sex, Race and Credentials: The Truth About Affirmative Action in Law Faculty Hiring, 97 *Colum. L. Rev.* 199, 1997; A helyzet mára sokat változott – s külön elemzés tárgyát képezhetné, hogy vajon ez mennyiben köszönhető éppen a narratív jogtudomány térnyerésének –, sőt, a '90-es évek második felének általános trendje szerint a kisebbségi származásúak – különösen az ázsiai-amerikaiak – nem egyszer sikeresebbnek bizonyultak a különféle oktatói pozíciók elnyerésében. E trend következményeként az ABA által akkreditált 184 jogi egyetem összoatói létszámának viszonylatában a nők aránya az 1995–96-os 19,6 %-ról 32,5 %-ra nőtt 2000–2001-re, míg a kisebbségi származású – indián (alaszka), ázsiai, fekete, hispanó és „egyéb” – oktatóké 12,8 %-ról 13,8 %-ra emelkedett. Vö. RICHARD A. WHITE (szerk.): *Association of American Law Schools. Statistical Report on Law School Faculty and Candidates for Law Faculty Positions*, 2000–2001, 2A és 2B sz. táblázat, <http://www.aals.org/statistics/index.html>; Azzal együtt, hogy egyrészt ez még mindig a kisebbségek jelentős alulreprezentáltságát mutatja – hisz csak a feketék és a latinok együtt az Egyesült Államok népességének 25 %-át teszik ki, és ez a szám a demográfiai előrejelzések szerint drasztikusan nőni fog az elkövetkező évtizedekben –, másrészt nem érinti a narratív jogtudomány mondandója, s különösen metodológiája helytállóságának a kérdését.

⁶⁹ Arra, hogy mi számít *mainstream*-nek, s hogy a jogtudomány mennyiben volt „fehér” a '80-as években és azt megelőzőben, valamint hogy a helyzet miként változott azóta, részben rávilágítanak a „jogi idézetten” („legal citology”) „alapító atyjának” kinevezett Fred R. Shapiro vizsgálatai. (Azért részben, mert bár az idézettségi mutatók kiemelten fontos szerepet töltenek be a tudományos presztízs és az egyetemi kinevezések tekintetében, a lábjegyzetelésnek vannak olyan formái – különösen az „önhivatkozó” és az „ideologikus”, mely utóbbi a feministák körében, mintegy szolidaritásukat erősítendő, népszerűnek mutatkozik –, amelyek torzíthatják a képet.) Annak az általános tendenciának a rögzítésén túl, miszerint a „klasszikus” doktrinális tematika aránya az 1976–80 közti időszak 60 %-os jelenlétéről 1990-re 34 %-ra esett vissza, Shapiro két listát állított össze: az egyik minden idők legtöbbet idézett 100 jogtudományi publikációját sorolja fel, a másik pedig az 1982 és 1991 közötti időszak 100 legtöbbet hivatkozott frását. A listák összevetése alapján úgy tűnik, az elmúlt két évtizedben az amerikai jogtudomány tekintetében jelentős változások következtek be. Ezek egyik aspektusa demográfiai természetű: míg a minden idők – azaz az 1887-től 1985-ig terjedő időszak – legtöbbet idézett cikkeinek sorában összesen hármat írtak nők, és egy származik valamilyen kisebbséghez tartozó szerzőtől, addig az újabb lista egészen más képet mutat: 29-et írtak nők, és 19-et afro-amerikaiak, latinok és ázsiai-amerikaiak. E két szempont kombinálása révén pedig azt láthatjuk, hogy a második lista által felsorolt 103 tanulmány közül 39 származik olyan szerzőktől, akik a WASP kategóriájába nem sorolhatók be. (Sőt, ha csak az 1986–91 közötti periódust vesszük szemügyre, akkor ez az arány 51:28-ra módosul, amit akár olyan módon is lehetne értelmezni, hogy ma az egykori outsider-ek lettek a „bentlévők”.) Ha a politikai elkötelezettséget is megjelenítő irányzatokhoz való tartozás szempontjából elemezzük a listákat, akkor 3 ilyen irányzat – a feminizmus, a faji tudatosság jogelmélete és a kritikai jogi mozgalom – térhódítása figyelhető meg: a pontos besorolás ugyan nehéz – mondja Shapiro –, de számításai szerint 45 frás köthető e 3 irány valamelyikéhez, ami (figyelembe véve, hogy nem állítható, hogy az Egyesült Államokban a politikai hatalom a baloldali, a feministák vagy a kisebbségek kezében lenne) legalábbis váratlan fejlemény. Vö. FRED R. SHAPIRO: The Most-Cited Law Review Articles. 73 *Cal. L. Rev.* 1540, 1985; illetve The Most-Cited Law Review Articles Revisited. 71 *Chi-Kent L. Rev.* 751, 1996; A lábjegyzetek látens funkcióit és „gyanús típusait” illetően pedig lásd JACK M. BALKIN & SANFORD LEVINSON: How to win cites and influence people? 74 *Chi-Kent L. Rev.* 543, 1996; illetve ARTHUR AUSTIN: Footnotes as Product Differentiation, 40 *Vand. L. Rev.* 1131, 1987; Mindez azonban továbbra sem érinti a narratív metodológia téziseit.

A faji tudatosság jogelméletének legradikálisabb megfogalmazásában „a jogtudomány a fehér szupremácia egyik utolsó maradványa”⁷⁰ (amely kijelentés egészében analóg a feminizmus ítéletével, azzal, hogy ez utóbbi esetében a fehér felsőbbrendűség helyét a „férfiuralom” foglalja el). Ebben a kontextusban pedig legyen a kortárs jogtudományi diskurzus bármilyen meghatározó mértékben „egalitáriánus” vagy „liberális” szellemű, jelenítsenek meg politikai elképzeléseikben bármennyire rokon elképzeléseket, még mindig egy olyan uralkodó beszédmódot képviselnek, amelynek a legértéksebbnek tekintett „objektív” mércéi is olyan szociális konstrukciók, amelyek a hagyományosan marginalizált társadalmi csoportok szempontjait nem veszik figyelembe vagy következményeik tekintetében kirekesztő hatásúak. (Különösen élesen vetődött fel ez a probléma olyan jogtudományi kérdéseknél – akár klasszikus doktrinális-dogmatikus elemzésekről, akár kifejezetten teoretikus megközelítésekről volt szó –, amelyek valamilyen formában rassz-érdekeltségű tematikát érintettek.) E mögött egyrészt az a megközelítés húzódik meg, hogy a jogtudomány is felfogható meghatározott narratívák összességeként azzal, hogy a „tudomány” státuszára igényt tartó analízisek elrejtteni próbálják önmaguk narratív alapjait, másrészt, hogy e narratívák elbeszélőik társadalmi tapasztalataiban gyökereznek, származzanak azok a szociális „elit” vagy bármilyen kisebbség tagjaitól. A narratív jogtudomány művelése révén viszont a faji tudatosság jogelméletének képviselői ezekre az alapokra kívánnak rámutatni, valamint saját tapasztalataikat szembeállítani a többségi fehér társadaloméival, amelyek a konvencionális jogtudományban megjelennek. E jogtudomány tapasztalatai, perspektívája, nyelve, mércéi, kategóriái, stb. még akkor is „fehérek”, ha épp a „feketék” – latinok, ázsiaiak, indiánok stb. – érdekében nyilvánul meg, s egészében véve ezek határozzák meg a jogtudományi-jogelméleti diskurzust és jelzik, hogy ennek keretében mi értékelhető, releváns, és hogy mi nem – holott a konvencionális analízisek is éppúgy rassz-meghatározottságúak, mint a faji tudatosság jogelméletei (csak más rasszról van szó), és értéktételeikben sem kevésbé szubjektívek, hiába fogalmazzák meg éppen ezt vádként ez utóbbi kísérletekkel szemben. Mindeközben pedig 1. elmulasztják a kisebbségi tapasztalatokkal való számvetést, és 2. figyelmen kívül hagyják, hogy e tapasztalatok nem fordíthatók le problémamentesen a tradicionális jogtudományi elemzések nyelvére.⁷¹ Ami az elsőt illeti: ha a jogtudományi diskurzust is narratívaként kezeljük, mondják a narratív jogtudomány képviselői, mindig fel kell tennünk a kérdést, hogy kinek a története az, ami elhangzik; s ha nincsenek egymással versengő narratívák, mert bizonyos „hangokat” „elnémítottak”, akkor mindezt mi indokolja? Ezeket a kérdéseket kezdték el feszegetni a kisebbségi tudatosság jogelméletei, és erőfeszítéseik mind mondanivalójuk tartalmának alakításában, mind módszereik tekintetében *saját* perspektívájuk, helyzetértelmezéseik és tapasztalataik megjelenítésére irányulnak. Olyan *sajátos* tapasztalatokról van szó állításuk szerint, amelyhez az uralkodó jogtudománynak nincs – még annak legempathikusabb formájában sem – hozzáférése. A rassz-vonatkozású kérdések kapcsán a Black Power Movement nyomán már a '70-es években felmerült annak a gondolata – s ez kiterjeszthető az afro-amerikaiakon túl más kisebbségekre is –, hogy egy kisebbségi közösség tapasztalatainak felmutatásában és e tapasztalatok normatív implikációinak a

⁷⁰ JEROME M. CULP, JR.: Toward a Black Legal Scholarship: Race and Original Understandings. 1991 *Duke L. J.*, 39, 41. p.

⁷¹ Pl. arra, hogy a joguralom eszményével mennyiben fér meg ill. ütközik a különböző indián kultúrák szokásrendszere, lásd FRANK POMMERSHEIM: The Contextual Legitimacy of Adjudication in Tribal Courts and the Role of the Tribal Bar as an Interpretive Community: An Essay. 18 *N. M. L. Rev.* 49, 1988.

megfogalmazásában az adott kisebbség tagjai „belső” perspektívájukból fakadóan olyan sajátos tudással rendelkeznek, amellyel a nem-kisebbségi származásúak soha nem bírhatnak (s ennek nyomán született meg a „fekete” szociológia, irodalomkritika, esztétika stb.); továbbá, hogy a nem-kisebbségi származásúak a „kisebbségi tanulmányokat” nem tudják érdemben sem megítélni, sem előmozdítani, sőt, a fentiekből következően nem adekvát helyzetleírásaik veszélyeket is rejthetnek magukban a szóban forgó kisebbség számára, amennyiben a vonatkozó állami politika kizárólag ezekre épül.⁷² A kisebbségi tapasztalatokat e közösségek tagjainak kell megszólaltatniuk (legyen ez akár a rabszolgaságé, a faji diszkriminációé vagy épp a navajo nyelvhasználat tilalmáé az iskolákban⁷³ – és így tovább⁷⁴), mert nemcsak a annak van jelentősége, hogy mit mondunk, hanem annak is, hogy ki mondja. A faji tudatosság jogelméletének képviselői mindezt olyan aktusként gondolják el, ami az *affirmative action* egyfajta önmaguk által végrehajtott változtatának tekinthető, ami a statisztikai számok helyett az individuális élmények felmutatásával valódi „megerősítést” jelent.⁷⁵ A nők tapasztalatai – különösen „kétszeres” kisebbségként – a fentiekkel részben egybevágnak, társadalmi és jogtudományi pozícióikat illetően egyaránt,⁷⁶ részben azonban specifikusak: abortusz, házasságon belüli erőszak, szexuális zaklatás stb., olyan kérdések, amelyek valamilyen módon „a női testet érintik”.⁷⁷ A jogtudomány tradicionálisan patriarchális rendszere pedig vagy nem integrálja kellő súllyal ezeknek a problémáknak a tárgyalását,⁷⁸ vagy háttérbe szorítja a nők saját szempontjainak érvényesülését. Holott.⁷⁹ A nők tapasztalatainak a férfi-uralta jogtudomány általi ignorálása illetve jogelméleti megfogalmazásukban e tapasztalatok, szempontok érdemi recepciójának hiánya, és a sokáig csak informálisan létező, ám ilyenként általában elutasító kritikai gyakorlat okán érzett elégedetlenség vezetett el oda – párhuzamosan azzal az előbb említett meglátással, hogy a kisebbségi tapasztalatok egyébként sem fordíthatók át minden további nélkül a doktrinális elemzés vagy az absztrakt érvelések nyelvére –, hogy feminizmus néven új jogelméleti irányzat bontakozott

⁷² Vö. RANDALL KENNEDY: *Racial Critiques of Legal Academia*. 102 *Harvard Law Review*, 1745, 1755, 1989.

⁷³ Vö. TOM TSO: *The Process of Decision Making in Tribal Courts*. 31. *Ariz. L. Rev.* 225, 1989.

⁷⁴ Mindez természetesen nem korlátozható a faji, etnikai, vallási, nemi stb. szempontokat kifejező kategóriákkal jelölt embercsoportokra: fennáll mindenki tekintetében, akit a rögzült társadalmi-kulturális konvenciók értelmében „más”-nak szokás tekinteni; olyanoknak, akik valamilyen módon a „normális”-tól különböznek: mozgássérültek, vakok, siketek – és így tovább.

⁷⁵ PATRICIA WILLIAMS: *The Obliging Shell: An Informal Essay on Formal Equal Opportunity*. 87 *Mich. L. Rev.* 2128, 1989.

⁷⁶ „Mindkét perspektíva az egyenlőtlenség és alávetettség tapasztalataiban gyökerezik; mindkettő az egyenlőségről beszél és azt reméli, hogy ennek révén az egyenlőség új és jobb megértéséhez juthatunk el.” ALEX JOHNSON: *The New Voice of Color*. 100 *Yale L. J.* 2007, 2048, 1991.

⁷⁷ NANCY L. COOK: *Outside the Tradition: Literature as Legal Scholarship*. *U. Cin. L. Rev.* 95, 113, 1994.

⁷⁸ Judith Resnick írja le, hogyan minősítette egy férfi kollégája „furcsának” egy, a női börtönökről szóló tanulmánya témaválasztását mondván, hogy „a férfiakhoz képest annyival kevesebb nő van börtönben. Minek akkor a nőkről írni?” CAROLYN HEILBRUN & JUDITH RESNICK: *Convergences: Law, Literature and Feminism*. 99 *Yale L. J.* 1913, 1924, 1990.

⁷⁹ S ez kivételesen lehet egy férfi meggyőződése is: Vajda Mihály írja Kis János: Az abortuszról c. könyve kapcsán: „az abortusz kérdésében mindenekelőtt a nők érdekesekek, a férfiaknak – szinte azt mondanám – legfeljebb tanácskozási joguk szabadna lenni ... nem kellene túlságosan megerősíteni a fantáziámat, hogy jó néhány ellenérvel felsoroljak: technikai és tartalmi jellegűeket egyaránt. Mégis zavar, hogy a probléma még csak fel sem merül...” VAJDA MIHÁLY: *Lehet-e ugyanazt többféleképpen gondolni? In: Nem az örökkévalóságnak*. Osiris, Bp., 1996, 241–42. p.

ki,⁸⁰ amely nemcsak mondandója, de formája tekintetében is sok szempontból „hátfordított” a konvencionális jogelméletnek. (Sőt – és ez nézeteik intézményesülésének folyamatát jelzi –, hamarosan megjelenési fórumaikat illetően is elkülönültek attól: sorra jöttek létre a döntően „női tematikát” tárgyaló jogtudományi folyóiratok.⁸¹) Az új kifejezőmód – s ezzel érkezünk vissza a jelen írás voltaképpeni tárgyához, a narratív jogtudományhoz – legrövidebben az irodalmi forma felé való fordulásként ragadható meg. A tradicionális jogelméletben nem egyszer szerepet kaptak már fiktív elemek, gondoljunk akár Holmes „rossz emberére”, Dworkin „herkulesi” bírójára vagy Fuller „barlangkutatóira”, ám ezekben az esetekben a fiktív mozzanatok anélkül váltak a teoretikus reflexió részévé, hogy a tudományosság konvencionális mércéit bármi módon megkísérelték volna „felülírni”. A *jog és irodalom* mozgalom kutatásai nyomán pedig a '80-as évek végére már általánosan elfogadottá vált – minden kritika ellenére –, hogy mind primer irodalmi szövegeknek (a „nyugati” irodalom kanonikus és nem-kanonikus műveinek, a görög drámairodalomnak, az irodalmi sagáknak, Shakespeare, Dickens, Melville, Dosztojevszkij, Kafka, Camus és mások műveinek egyaránt) lehet érdemi mondanivalójuk a jogra vonatkozóan, mind az irodalom tudománya, különösen az irodalmi szövegek értelmezési metódusainak elméletei révén, szolgálhat hasznosítható belátásokkal a jog szövegeinek értelmezése, bírói döntések elemzése, adott esetben konkrét dogmatikai kérdések vagy akár a jogi oktatás problémáinak tárgyalására vonatkozóan is.

A feminista jogelmélet képviselői és a faji tudatosság jogelméletének hívei egy lépéssel tovább kívántak menni, amennyiben írásaik már nem irodalmi szövegekből származtatott vagy azokra vonatkozó állításokat mozgósítanak, hanem *azokhoz* kezdenek el hasonlítani, osztozni a verbális fikcióknak azokban a jellegzetességeiben, amelyeket szépirodalmi formákra szokás jellemzőnek tartani –és nemcsak másoknak, az „ők” kategóriájába tartozóknak a jogtudományban eddig el nem mesélt történetei jelennek meg, de a tanulmány szerzők egyes szám első személyű, személyes tapasztalataikat, élményeiket, érzéseiket és jogelméleti mondanivalójukat egybefonó elbeszélései (amelyek általában nem fiktívek, bár vannak nyilvánvaló ellenpéldák⁸²), metatörténetei, naplójegyzetei és dialógusai is. A hagyományos jogtudományi-jogelméleti diskurzus szempontjából mindez merőben szokatlannak bizonyult,⁸³ s azonnal felmerült a kérdés, hogy miért választják ezeket a formákat a szerzők. Az eddig elhangzottakon túl, ha számba vesszük

⁸⁰ A feminizmus reprezentatív antológiáiként lásd FRANCES OLSEN (szerk.): *Feminist Legal Theory* I., II., Dartmouth, Aldershot – Singapore-Sidney, 1995, illetve SUSAN SAGE HEINZELMAN & ZIPPORAH BATSHAW WISEMAN (szerk.): *Representing Women: Law, Literature and Feminism*. Duke University Press, Durham and London, 1994.

⁸¹ Például: *American University Journal of Gender & the Law*, *Columbia Journal of Gender and Law*, *Harvard Women's Law Journal*, *Yale Journal of Law and Feminism*, *The Buffalo Women's Journal of Law and Social Policy*, *Hastings Women's Law Journal*, *Texas Journal of Women and the Law*.

⁸² DERRICK BELL: *Faces at the Bottom of the Well: The Performance of Racism*. 1992; PATRICIA J. WILLIAMS: *Achemical Notes: Reconstructing Ideals from Deconstructed Rights*. 22 *Harv. C.R.-C.L.L. Rev.* 401, 1987.

⁸³ Azzal együtt, hogy 1. a filozófiától például soha nem volt és nem is lett idegen a kifejtésnek az efféle módja; 2. a jog és a narráció evidens kapcsolatának felismerése és a felismerés elvileg bármilyen módon történő kifejezése a judeo-keresztény kultúra jogtudományában már jóval hamarabb megjelenhetett volna, tekintettel arra, ami Mózes V. Könyvében elhangzik: „Ha a te fiad megkérdezi téged ezután, mondván: Mire való ez a bizonyítgatótelek, rendelések és végzések, a melyeket az Úr, a mi Istenünk parancsolt néktek? Akkor azt mondjad a te fiadnak: ...” -ahol az „azt mondjad” után egy történet áll, az Egyiptomból való kihozatal: *igazolásként*. Vö. 5 Móz 6, 20–25.

mindazt, amit a különböző tudományok a narratívumokra és a narráció tevékenységére vonatkozóan elmondtak, amikor kimutatták, hogy azoknak milyen szerepük van az emberi kultúrában heurisztikus eszközként,⁸⁴ a kollektív és egyéni – s többek között morális – identitás megteremtésének formáiként, a jelenre és a történelmi múltra vonatkozó tudásunk megkonstruálásának vehikulumaiként, akkor talán meg is elégedhetnénk az ösztönös válasszal: „Miért ne?” és „Miért nem korábban?”⁸⁵ Amennyiben azonban jogelméleti szerepüket és lehetőségeiket illetően konkrétabb válaszokat szeretnénk kapni, akkor e narratív konstrukciók preferálásának indokaiként leginkább azt jelölhetjük meg, hogy azok partikulárisak, plasztikusak és kontextuálisak. Partikulárisak, amennyiben az absztrakt elméletek közegében „elvesz”, ám mégis releváns individuális tapasztalatokat jelenít meg, valamint a szerző személyes motivációit az analízis részévé teszik, s ezáltal felszámolják azt a tudományos beszédben hagyományos „episztemológiai távolságot”, ami a szerző és választott tárgya között fennáll.⁸⁶ (Susan Estrich: „Nem tudom elképzelni, hogy úgy írjak az erőszakos közösülés kérdéséről, hogy el ne mondanám, hogy én miként tanultam meg, mit is jelent az, s hogy miért olyan fontos ez számomra.”⁸⁷ Jerome Culp: „Az ok [amiért az óráimon időnként elárulom, hogy egy szegény szénbányász fia vagyok] sokat elmond arról a különbségről, ahogy a feketék és a fehérek megközelítik a jogtudomány művelésének és oktatásának kérdését. Fekete lévén nem tudom elkerülni, hogy legalábbis átmenetileg, sok ember szemében egyfajta anomáliát testesítsek meg. Csak remélhetem, hogy képes vagyok hatással lenni arra, ahogy ezt az anomáliát értelmezik. Azért definiálom magam egy szegény szénbányász fiaként, hogy megnevezzek egy múltat, ami szüleim küzdelmének történetében gyökerezik, s hogy meghatározzak egy jövőt, ami az eltérő tapasztalat különbségéből nő ki.”⁸⁸) Plasztikusak, mert képesek közvetlen közlőre érzékeltetni a jogrendszer, az igazságszolgáltatás működésének hatásait, s így kézzelfoghatóvá tenni absztrakt állításokat, vagy éppen helyettesíteni azokat, amennyiben nem diszkurzív állításokat fogalmaznak meg, hanem egy másik világba vezetnek, amely eddig ismeretlen vagy el nem ismert volt, s amelynek szokatlan perspektíváját, egy más nézőpontot segíthetnek elfogadhatóvá tenni, s ezáltal járulhatnak hozzá bizonyos problémák – különösen, de egyáltalán nem kizárólagosan morális természetű dilemmák – újszerű megoldásához. Ezeket nevezi Kathryn Abrams „paradigma-váltó” narratíváknak,⁸⁹ amelyek kidolgozása mögött az a feltételezés húzódik meg, hogy egy adott probléma kezelése tekintetében a jogtudomány és a jogelmélet eljutott egy bizonyos megoldásig, ami azonban nem bizonyult megfelelőnek, és nem is képesek továbblépni, amíg meg nem történik az adott probléma „újra-leírása”, a meglévő fogalmi keret felcserélése egy másikkal. A reconceptualizálás folyamatának indító lépése pedig nem más, mint olyan narratíváknak az elbeszélése, amelyek a teljes problémakört új megvilágításban láttatják – s ebben az értelemben hasonlatos a narratívumok szerepe ahhoz, amit a pszichoterápiában betöltenek –, legyen szó akár a házasságon

⁸⁴ BALKIN: i. m. 173–215. p.

⁸⁵ COOK: i. m. 99. p.

⁸⁶ Vö. KATHRYN ABRAMS: The Narrative and the Normative in Legal Scholarship. In: HEINZELMAN-WISEMAN: i. m. 47. p.

⁸⁷ SUSAN ESTRICH: Rape. 95 *Yale L. J.* 1087, 1089, 1986.

⁸⁸ JEROME M. CULP, JR.: Autobiography and Legal Scholarship and Teaching: Finding the Me in the Legal Academy. 77 *Va. L. Rev.* 539, 543, 1991.

⁸⁹ ABRAMS: i. m. 50–53. p.

belüli erőszak kérdéséről,⁹⁰ a formális egyenlőség mércéiről⁹¹ vagy az abortusz szabályozásáról.⁹² Lehetővé teszik olyan érzéseknek – félelem, kiszolgáltatottság, fájdalom, düh, szabadságvágy stb. – a bevezetését egy olyan teoretikus diskurzusba, amelyről ezeknek a szubjektív mozzanatoknak a megjelenítése a lehető legtávolabb állt, s amelynek szakzsargonja révén minderről nem lehet beszámolni. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a racionális érvelés helyére és azzal szemben tisztán érzelmi beszédet és naturalis tapasztalatot kívánnak állítani, hanem annyit tesz, hogy további érvekkel próbálnak szolgálni a megoldandó problémák vonatkozásában uralkodó szemléletmód megváltoztatásához az adott kérdésnek a vitában korábban meg nem jelenő aspektusainak a bemutatása révén.⁹³

A történetyszerűség a szerző és az olvasó közti viszony megváltozását is eredményezi: míg a konvencionális jogtudományi-jogelméleti szövegek általában határozottan megmondják, hogy egy adott kérdés kapcsán a szerző nyomán mit kellene gondolnia az olvasónak is, addig az elbeszéli történet sokkal szélesebb körben hagyja meg a lehetőséget az olvasó számára, hogy saját helyzetértékelését és következtetéseit kialakítsa. Az olvasók többségükben azokra a történetekre lesznek a leginkább fogékonyak, amelyek saját szubjektív világuk eszményeihez, élményeihez hasonlatosakat beszélnek el – ezáltal viszont erősítik a közösségi szolidaritás érzését,⁹⁴ vagy elősegíthetik a hasonló helyzetű olvasó „öntudatra ébredését”⁹⁵ –, de optimális esetben kihívást jelenthetnek rögzült (jogász–jogtudományi) meggyőződésekkal és félreértésekkel szemben,⁹⁶ és végső soron a történetek, parabolák, krónikák és egyéb narratívák valóban bizonyulhatnak erőteljes eszköznek meghatározott „gondolkodásmódok – előfeltevések, készen kapott bölcsességek és általános vélekedések – lerombolásához, amelyek a jogi és a politikai diskurzus alapjaiként szolgálnak”.⁹⁷ (Ehhez viszont valóban az szükséges, hogy a kérdéses szövegek – akár „igaz” történetek, akár fiktív elbeszélések – megfelelő esztétikai minőséget képviseljenek, enélkül hatástalanok maradnak; s talán tényleg ez tűnik a narratív jogtudomány leggyengébb pontjának: valamit jól megírni ugyanis másfajta tehetséget is igényel, mint konvencionális jogtudomány-jogelméletet művelni.) S végül: a narratív forma kontextualitása valami ahhoz hasonló viszonyra utal az absztrakt tudományos állítások és normatív proposíciók vonatkozásában, mint ami a szükségszerűen általános osztályozó fogalmakkal operáló jogszabályok és a szabályok alá sorolandó egyedi tényállások végtelen változatossága között áll fenn, a hipotetikus esetkört azonban döntő többségükben valóságos társadalmi helyzetek leírásával cserélve fel. Azt mutatják be, hogy egy absztrakt kategoriális világhoz képest mi van „alul”,⁹⁸ és konkrét emberi situ-

⁹⁰ MARTHA R. MAHONEY: *Legal Images of Battered Women: Redefining the Issue of Separation*. 90 *Mich. L. Rev.* 1, 1991.

⁹¹ WILLIAMS: *The Obliging Shell*. lásd 74. sz. jegyzet.

⁹² MARIE ASHE: *Zig-Zag Stitching and the Seamless Web: Thoughts on Reproduction and the Law*. 13 *Nova L. Rev.* 355, 1989.

⁹³ Vö. BINDER-WEISBERG: i. m. 245. p. illetve általánosabban MARTHA C. NUSSBAUM: *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*. Oxford University Press, New York, 1990.

⁹⁴ DELGADO: *Storytelling*. ld. 11. sz. jegyzet.

⁹⁵ KATHRYN ABRAMS: *Hearing the Call of Stories*. 79 *Cal. L. Rev.* 971, 975, 1991.

⁹⁶ MARTHA MINOW: *Words and the Door to the Land of Change: Law, Language and Family Violence*. 43. *Vand. L. Rev.* 1665, 1688, 1990.

⁹⁷ DELGADO: i. m. 2413 p.

⁹⁸ MARI J. MATSUDA: *Looking to the Bottom: Critical Legal Studies and Reparations*. 22 *Harv. C.R.-C.L.L. Rev.* 323, 1987.

ációk összefüggéseibe helyezve elemzik a jog mechanizmusainak működését,⁹⁹ illetve ebből a kontextusból bontják ki akár egy probléma tudományos megközelítésének mikéntjére vagy a dogmatikai, jogpolitikai és tételes jogi megoldásokra vonatkozó javaslatokat. S bár ezek az esetek többségében alátámaszthatóak lennének szigorú társadalomtudományos analízissel – ahogy a Brown-döntés is az volt –, empirikus szociológiai felmérésekkel, statisztikai táblázatokba rendezett adatokkal, amelyek önmagukban is lehetnek elgondolkodtatók vagy akár megdöbbentők, az elbeszélte történetek mégis többek és hatásosabbak, amennyiben inkább képesek az empátia érzését felkeltani vagy egyenesen empátikus készségeinket fejleszteni, amelyeknek pedig valamennyi jogász érvelésben – legyen szó egy ügyfél igényeinek felismeréséről és megfogalmazásáról, egy hatósági határozatról, egy de lege ferenda javaslat kidolgozásáról vagy egy kérdés törvényi rendezéséről – helyet kell kapniuk.¹⁰⁰ (Az empátia fogalma központi jelentőséggel bír a kisebbségi tudatosság jogelméleteinek képviselői szemében, és többet is értenek alatta, mint együttérzést vagy pozitív érzelmi viszonyulást, amennyiben megállapítják, hogy ezek az ember saját emóciói, viszont az empátia lényege, hogy a figyelem középpontjába a másik kerül, az ő érzéseinek, tapasztalatainak, helyzetének a megértéséről van szó – így nem „csak” érzelmi, de értelmi viszonylat is –, s aminek cselekvési készséggel is kell párosulnia.¹⁰¹) Az összefüggések tágabb rendszerének leírásával s egyben e kontextusok bonyolultságának bemutatásával az „empátikus” narratívák összességükben annak a tanulságnak a megerősítését hivatottak szolgálni, amit Clifford Geertz is megfogalmazott: „... nehéz elérni, hogy saját magunkat mások között lássuk, az emberi élet adott helyen kialakult formáinak lokális példáiként, úgy, mint egy esetet más esetek között, mint egy világot más világok között; de a szellem nagysága, amely nélkül az objektivitás csak ön-gratuláció, a tolerancia pedig csalás, csak így teremthető meg.”¹⁰²

Hangozzék bármilyen szépen mindez, a narratív jogtudomány kísérletei – mind a kisebbségi tematika kapcsán előadott aktuális mondandójukat, mind metodológiájukat, mind pedig fellépésük hatásait, következményeit illetően – igen éles kritikák érték. S nemcsak azok részéről akiktől ez evidensen várható volt – mint ahogy azt láttuk Richard Posnertől –, vagy azoktól, akiknél ezt nem a politikai, hanem kifejezetten a teoretikus pozíciók különbsége indokolta – mint a kritikai jog mozgalom esetében –, de úgymond „belülről” is. Az irányzat három ismert képviselőjének (Derrick Bell, Richard Delgado, Mari Matsuda) a műveit elemezve fogalmazza meg ellenvetéseit Randall Kennedy,¹⁰³ amikor egyrészt e szerzők tanulmányaiban a kisebbségekkel szemben megnyilvánuló diszkrimináció – s itt elsősorban az egyetemi világon és a jogtudományon belüli megkülönböztetésről van szó – megjelenítésének ellentmondásaira mutat rá, másrészt a kisebbségi tapasztalatból származó tudás sajátos, megkülönböztetett jellegének hangoztatásával szembeni kételyeit fogalmazza meg, illetve amikor ezen írások kritikai megítélhetőségének kérdését feszegeti. Anélkül, hogy tagadni kívánná a faji előítéletes-

⁹⁹ Pl. a szociális segélyezés eljárási vonatkozásairól LUCIE WHITE: Subordination, Rhetorical Survival Skills, and Sunday Shoes: Notes on the Hearing of Mrs. G. 38 Buff. L. Rev. 1, 1990.

¹⁰⁰ LYNNE N. HENDERSON: Legality and Empathy. 85 Mich. L. Rev. 1574, 1984. Ugyanerre illetve a jogász racionalitás „steril” technikai doktrinális szemléletmódjának abszurditásaira és következményeire mutat rá Richard Weisberg is, egy kirívó példa, a francia zsidótörvények alkalmazásának elemzésén keresztül. WEISBERG: Poethics. Lásd 38. sz. jegyzet, 127–143. p.; Ugyanakkor ennek éles bírálatára lásd POSNER: Law and Literature. lásd 22.sz. jegyzet, 179–181. p.

¹⁰¹ HENDERSON: i. m. 1576. p.

¹⁰² CLIFFORD GEERTZ: Local Knowledge. Basic Books, New York, 1983, 16. p.

¹⁰³ KENNEDY: Racial Critiques. Id.: 71.sz. jegyzet.

ség jelenlétét az egyetemeken – amelyet kénytelen volt a saját bőrén is megtapasztalni –, Kennedy szerint Bell és Delgado is megfélemezni látszik arról, amit ő a „mérítés” problémájának nevez.¹⁰⁴ Azaz függetlenül attól, hogy vannak-e a rasszizmusnak direkt vagy rejtett megnyilvánulásai az akadémiai világban, a kisebbségi származású oktatók megfelelő arányának vagy műveik idézetsége hiányának a tárgyalása során nem tekinthetünk el attól, hogy ezen oktatók alkalmazása és műveik mértékadó forrásként kezelése tekintetében a fehér egyetemi többség igazi tesztje csak az lehet, hogy hajlandók-e a létező akadémiai követelményeknek megfelelő oktatókat foglalkoztatni és a létező tudományos kritériumokat kielégítő kutatásaikat számon tartani. Amennyiben pedig azt tapasztaljuk, hogy nincs elegendő „jelölt” sem ebben, sem abban a tekintetben – és Kennedy szerint ez a helyzet –, akkor nem elég annyit állítani, hogy a meglévő mércék nem megfelelőek és a statisztikákra – amelyek maguk is többféle magyarázatot tesznek lehetővé –, mint bizonyítékokra rámutatni. Lehet ugyan, hogy a mércék valóban reformra szorulnak, de mégis megmarad a kérdés, hogy miért teljesítik ezeket aránytalanul kevesebben a kisebbségi származásúak közül. Ennek a megválaszolása is többféle magyarázat révén lehetséges, de kizárólag faji előítéletekkel hivatkozni és arra, hogy a mércék inherens módon diszkriminatív szociális konstrukciók, nem jelent érdemi szembenézést a problémával, és különösen veszélyesnek bizonyulhat a kisebbségi származású értelmiségiek önkritikai gyakorlatának a felfüggesztése. Ez utóbbi egyfajta megnyilvánulásának tekinthető annak az állítása, ami Matsuda frásaiban kapja meg a leghangsúlyosabb kifejtését, hogy a kisebbségi tapasztalatból olyan ismeretek származnak, amelyek a kisebbségi tematikájú kérdésekben feltétlenül a fehér jogtudomány eredményei fölé emelik az „outsiderektől” származó meglátásokat. (Ez volna az ún. „racial distinctiveness” tézise.) Több ponton is támadható ez a kijelentés: 1. a tudományos érték és érdem megítélése tekintetében a kutatók kisebbségi identitása nem legitimálható önmagában pozitív értéként, valamiféle minőség jelzéseként, és végképp nem helyettesíthető az a tudás, ami önálló intellektuális erőfeszítés eredménye, azzal a tapasztalattal, ami meghatározott körülmények folytán adottként áll rendelkezésre; 2. annak ellenére, hogy a kirekesztettség, a marginalizáltság élménye valamilyen módon a kisebbségi közösségek valamennyi tagját összeköti,¹⁰⁵ a sajátos minőséggel rendelkezőnek tekintett tapasztalat fogalma elmosza mindazokat a különbségeket, amelyek a közösségek tagjai között akár társadalmi helyzet, vagy régió, nem, vallás, politikai meggyőződés stb. vonatkozásában fennállnak, és e tapasztalatoknak a homogenizálása – különösen, ha azok csak pozitív sztereotípiákat eredményeznek¹⁰⁶ – nem segíti sem a kisebbségeket, sem problémáik megfelelő feltérképezését. Ezzel összefüggő kérdés – s ez már átvezet a narratív forma dilemmáihoz –, hogy mind a feminizmus, mind a faji tudatosság jogelméleti esetében problematikusnak tűnik az önálló „megkülönböztetett hang” létének és forrásainak igazolása és azonosítása, ami pedig kulcsfontosságú annak az állításnak a kontextusában, miszerint a történetmondás, akár az absztrakt doktrinális elemzésnél, akár az empirikus felméréseknél alkalmasabb eszköz a kisebbségi tapasztalatok és problémák jogelméleti leképezésére. A valóban létező kulturális különbségek ellenére kevés bizonyíték támasztja alá a „megkülönböztetett hang” tézisének radikális formáját, miszerint egyrészt akár a nők és a férfiak, akár a feketék és a fehérek olyannyira külön-

¹⁰⁴ Uo. 1763. p.

¹⁰⁵ Csak a radikális fogalmazás kedvéért – MALCOLM X: What do you call a blackman with a PhD? ...Nigger.” Idézi: Harold L. Dalton: The Clouded Prism. 22 Harv. C.R.-C.L.L. Rev. 435, 440, 1987.

¹⁰⁶ KENNEDY: i. m. 1787. p.

böző nyelvet beszélnek, hogy az utóbbi csoportok számára az előbbieket jogelméleti törekvéseinek sem a megfelelő megértése, sem megítélése nem lehetséges, másrészt, hogy a narratívumok, mint a kisebbségi tapasztalatok adekvát rögzítései, feltétlen prioritást kell élvezzenek a konvencionális jogtudományi-jogelméleti metódusokkal szemben, amelyek hagyományai ily módon újraírhatók és újraírandók. A tézis gyengébb formája, miszerint a nők és más kisebbségi pozícióban lévő kutatók képesek lehetnek olyan új szempontok és perspektíva megjelenítésére, amelyek eddig hiányoztak a jogi diskurzusból, ill. hogy a nem-tradicionális megközelítésmódoknak is vannak pozitívumai¹⁰⁷ – már sokkal elfogadhatóbbnak tűnik. A narrativitás szerepének és értékének problematikáját sokan részletezték, de az egyébként „szimpatizáns” kritikák közül a talán leginkább reprezentatívnak Daniel Farber és Suzanne Sherry bírálatai tekinthetők.¹⁰⁸ A narratív jogtudománnyal kapcsolatos központi kérdésként azt veszik szemügyre, hogy vajon a történetmondás, mint valós események konkrét elbeszélése, hozzájárulhat-e érdemben a jogra vonatkozó tudásunk bővítéséhez. Válaszuk általánosságban igenlő, feltéve, hogy figyelembe vesszük a jogelméleti narráció korlátait és kiegészítjük a metódust. A narratív jogtudomány híveinek gyakran hangoztatott állítása, hogy a narratívumok, s különös figyelmet érdemlően az „alul” lévők, a kiszolgáltatottak elbeszéléseinek értéke abban rejlik, hogy az absztrakciókkal szemben konkrét helyzeteket képesek megjeleníteni. A konkrét helyzetek tanulmányozásának valóban van feltétlen haszna, amennyiben az egyrészt normatív állítások és elvek tesztelésének és finomításának alkalmas módja, másrészt a gyakorlati érvelés vizsgálatának kitüntetett terepe, s harmadrészt az empirikus vizsgálatok szintjén kézenfekvő információforrás, ám mindez sem újdonsága, sem megkülönböztető jegye nem lehet a narratív jogelméletnek –lévén, hogy nemcsak más tudományokban (morálfilozófiában, antropológiában, pszichológiában, orvostudományban stb.), de például a jogi érvelés tanulmányozása, az eseti döntések elemzése, a jogi oktatás szókratikus metódusa révén már a jogtudományban is meghonosodott eljárásról van szó. A másik gyakran felbukkanó érv, a transzformatív hatásé, amit ezek az elbeszélések játszhatnak a szolidaritás érzésének felkeltésében, az empátikus készségek fejlesztésében és végső soron a jogközösség kommunikációs gyakorlatának megváltoztatása révén annak építésében, túlzott várakozásokat tükröz. Egyáltalán nem tűnik biztosnak, hogy e célok eléréséhez jogtudományi folyóiratokban publikált történetek jelentik a legmegfelelőbb eszközt, tekintve, hogy az individuális tapasztalatok megjelenítésének például a regényirodalom sokkal gazdagabb forrása, a filmek és a televízió pedig sokkal erőteljesebb hatásúak, és összehasonlíthatatlanul nagyobb közönségűek, s persze az is kétséges, hogy középosztálybeli jogtudósok képesek-e a valóban kiszolgáltatottak helyzetét ábrázolni. (Arról nem is beszélve, hogy e folyóiratok olvasói a sajátjuktól radikálisan eltérő tapasztalatokkal való szembesülés során inkább tanúsítanak – szinte ösztönyszerűen – „védekező” vagy épp elzárkózó magatartást. Ez egybevág a kognitív pszichológia tapasztalataival, és magának a jogi narratológiának a hívei is kénytelenek voltak időnként elismerni.¹⁰⁹) Ezzel együtt – tartja Farber és Sherry – a narratívumok hasznosításának lehetnek megfelelő formái is: rámutathatnak a jogrendszer működésének érzékeny pontjaira, amelyek a társadalomtudományi, doktrinális vagy statisztikai elemzések közegeiben elsikkadhatnak, segítségünkre lehetnek a „miért”-ek kérdéseinek

¹⁰⁷ JANE B. BARON: The Many Promises of Storytelling in Law, 23 *Rutgers L. J.* 79, 1991.

¹⁰⁸ FARBER-SHERRY: *Telling Stories*. lásd 10.sz. jegyzet.

¹⁰⁹ RICHARD DELGADO: The Imperial Scholar Revisited: How to Marginalise Outsider Writing, Ten Years Later. 140 *U. Pa. L. Rev.* 1349, 1360–61, 1992.

megválaszolásában, teljesebbé tehetik a tudásunkat, amennyiben érzékeltetni képesek, hogy az igazságszolgáltatás mechanizmusai vagy bizonyos megoldások – jogintézmények, eljárások, jogpolitika stb. – milyen hatást gyakorolhatnak egyes emberek vagy közösségek életére, és hozzájárulhatnak a jogra vonatkozó tudás „elevenné tételéhez”, amennyiben „élő példák” élenkben ragadnak meg az emlékezetben, mint elvont gondolatmenetek.¹¹⁰ Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy a narratívumok milyen önálló problémákat képezhetnek, ha jogtudományként próbáljuk meg azokat értékelni. Két tárgykörben merülhetnek fel komoly kételyek: egyrészt az alkalmazott narratívák érvényességének (hitelességének, megbízhatóságának) kérdéseit, és a jogelméleti íráskor minősége megítélésének lehetséges mércéit illetően. Összetett problémáról van szó már az első körben is. A bevallottan fikatív elbeszélésekkel kapcsolatban – a már eddig említetteken túl – alapvető gondként jelentkezik, hogy a kutató és az irodalmár szerepei egybeesnek, és ez elbizonytalaníthatja az olvasót, hogy mennyiben „használhatók” a történetek bármilyen álláspontnak az alátámasztására. A nem-fiktív narratívák pedig az igazolhatóságnak és a reprezentativitásnak azokkal a nehézségeivel szembesítik az olvasót, amelyekre már Richard Posner bírálata kapcsán utaltunk, s amelyekre vonatkozóan Farber és Sherry következtetéseit következő megállapításai illusztrálják: „minden szükséges lépést meg kell tennünk annak érdekében, hogy a kérdéses eseményekről szóló „hivatalos” és „oppozicionista” beszámolókat hihetőséget egyaránt ellenőrizni tudjuk”,¹¹¹ és az elbeszélte történetek tipikusságának is utána járunk. De hasonlóan komplex azon narratívák értékelésének kérdése is, amelyek a hitelesség és a reprezentativitás követelményének egyaránt megfelelnek. A konvencionális jogtudományi mércék vonatkozásában sem azt nem látják bizonyítottnak, hogy azok a kisebbségi narratívákkal és kutatókkal szemben diszkriminatívak lennének – ahogy azt korábban Randall Kennedy is megfogalmazta –, sem azt, hogy azok alkalmazhatatlanok lennének a jogelméleti teljesítmények megítélésére, szemben viszont azokkal a javasolt mércékkel, amelyek „eszétitkai jellegű szempontokat” hoznának játékba.¹¹² Azokat az elképzeléseket pedig, amelyek az „alulról jövő” narratívák értékét politikai eredményességükön mérnék,¹¹³ afféle pragmatikus mérceként, ellentmondásosoknak és adott esetben veszélyeseknek tartják. (Hasonló, ám jóval radikálisabb kritikát fogalmaz meg ezzel kapcsolatban David Hyman is, amikor kimutatja, hogy a sürgősségi orvosi ellátásra vonatkozó szabályozás kialakítása során mennyire félrevezető történeteket fogadott el „anekdotális bizonyítékként” a törvényhozás.¹¹⁴) A narratív jogtudomány számára egyetlen kiút lehetséges jó megoldásként: a narratívák alkalmazásának kétségkívül meglévő pozitívumai kizárólag a konvencionális kritériumokat is kielégítő „analitikus komponens” beépítése mellett érvényesülhetnek, máskülönben „a jog történetei olyanok lesznek, mint egy bírói ítélet, amelyben rögzítik a ’tényállást’, de nem állapítják meg a ’jogkövetkezményeket’.”¹¹⁵

A fenti kritikák természetesen nem maradtak válasz nélkül – a vita további elemzése azonban „meghaladná a jelen tanulmány kereteit” –, ám talán az eddigiek alapján is látható, hogy a narratív jogtudomány kísérletei mennyiben és milyen módon jelentettek

¹¹⁰ Vö. FARBER-SHERRY: i. m. 824–830. p.

¹¹¹ Uo. 838. p.

¹¹² MILNER S. BALL: *The Legal Academy and Minority Scholars*. 103 *Harv. L. Rev.* 1855, 1862, 1990.

¹¹³ MARY I. COOMBS: *Outsider Scholarship: The Law Review Stories*. 63 *U. Colo. L. Rev.* 683, 1992

¹¹⁴ HYMAN. i. m. lásd 21.sz. jegyzet.

¹¹⁵ FARBER-SHERRY: i. m. 854. p.

„provokációt” és kihívást a kortárs amerikai jogelmélet és általában a jog szférája számára. S végül: ahelyett, hogy bármilyen leegyszerűsített tanulság vagy ítélet megfogalmazására törekednének az elhangzottakat illetően, lezárásképp álljon itt – és beszéljen önmagáért – egy idézet: „A diskurzusban rejlő erőszak annak állításában rejlik, hogy a diskurzus lehetséges módzatainak egyike a beszéd egész birodalmát kimeríti. Az erőszakmentesség a diskurzusban annyit tesz, mint teret engedni a nyelvek pluralitásának és változatosságának ... Tekintettel lenni a sokszínűsége, a változatosságra és a nyelvek hierarchiájára – ez az egyetlen út, amelyen az ember az értelmes jelentés felé haladhat.”¹¹⁶

TAMÁS NAGY

NARRATIVE JURISPRUDENCE IN CONTEMPORARY AMERICAN LEGAL SCHOLARSHIP

(Summary)

This study seeks to offer a general overview of what has become known as narrative jurisprudence in contemporary american legal scholarship. In order to fulfil its aim the study first locates this controversial jurisprudential movement in the context of the so called „culture war” at its peak at the beginning of the 1990's. Then it proceeds to identify the 'core concept' of narrative legal scholarship, its substantive propositions as formulated by critical race theorist and feminist scholars and its methodological claims, as well. Furthermore, the study takes a closer look at the debate over legal storytelling: first it sets up the scene by describing how members of minority groups were positioned in the world of law schools and legal academia as students, faculty members and scholars; then it gives an account of counterarguments against „law's stories” made on behalf of the academic 'right' (the critique by Richard Posner in its strongest form), and those of coming from the academic 'left' (critical legal studies), and also from the 'inner circle' (Randall Kennedy, Daniel Farber and Suzanne Sherry). As a conclusion the study sums up the possibilities and values inherent in legal narration but hopefully it does not fail to point out the possible failures and inadequacies of this genre of scholarship that under any circumstances deserves serious consideration.

¹¹⁶ PAUL RICOEUR: Erőszak és nyelv. In.: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Jászóvegy, Bp., 1998, 135. p. Elemzéséhez – és ami fontosabb, a gondolat *demonstrálásához* – pedig lásd VAJDA MIHÁLY: *Ilisszosz-parti beszélgetések*. Jelenkor, Pécs, 2001.